

Lietuvos gyventojų nuostatos dėl Europos Sąjungos: tarp entuziazmo ir skepticizmo

Rosita Garškaitė-Antonowicz

Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto asistentė
El. paštas rosita.garskaite@tspm.vu.lt
<https://orcid.org/0000-0001-5073-8896>

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjama, kaip Lietuvos piliečiai supranta ir vertina Europos Sąjungą ir Lietuvos narystę joje. Nors kiekybiniai gyventojų apklausų duomenys itin pozityvūs, o euroskeptiški politiniai veikėjai – marginalūs, giluminių ir pusiau struktūruotų interviu metu surinktų kokybinių duomenų analizė atskleidžia labiau niuansuotą vaizdą. Vyraujančios informantų nuostatos – daugiadimensės ir ambivalentiškos. Atlikus teminę ir retorinę interviu su 80 tyrimo dalyvių analizę, išskiriamos esminės su Europos integracija siejamos reikšmės. Ryškiausios jų kyla iš egzistencinių žmogiškųjų poreikių – gerovės ir saugumo. Kritiškumas Europos Sąjungos atžvilgiu grindžiamas tiek abstrakčiomis, tiek konkrečiomis politinėmis nuoskaudomis, apriboto suvereniteto idėjos nepriėmimu, nelygiavertiškumo jausmu, nerimu dėl vertybinių pokyčių. Straipsnyje taip pat teigiama, kad vien dėl kritiškumo informantai neturėtų būti priskiriami euroskeptikų stovyklai, siūlomos ES palaikymo subkategorijos nuo besąlygiško entuziazmo iki atsargaus ambivalentiškumo*.

Reikšminiai žodžiai: Europos Sąjunga, visuomenės nuostatos, euroskepticizmas, interviu.

* Straipsnis paremtas autorės disertacija „Katalikybės vaidmuo kasdieniame mąstyme apie Europos Sąjungą: Lietuvos atvejis“ ir studija „Lietuvos gyventojų požiūriai į narystę Europos Sąjungoje: tarp palaikymo ir skepticizmo“, parengta Užsienio reikalų ministerijos užsakymu. Už dalies interviu atlikimą ir transkribavimą autorė dėkoja VU TSPMI Studentų mokslinės draugijos ekspedicijų dalyviams ir ypač jų organizatorei prof. dr. Ainei Ramonaitei.

Attitudes of Lithuanian Citizens towards the European Union: Between Enthusiasm and Scepticism

Abstract. This article examines how Lithuanian citizens perceive and evaluate the European Union and Lithuania's membership in it. While quantitative data from public opinion surveys are overwhelmingly positive, and Eurosceptic political actors are marginal, analysis of qualitative data collected through in-depth and semi-structured interviews reveals a more nuanced picture. Attitudes of a large proportion of informants are multidimensional and ambivalent. The thematic and rhetorical analysis of the interviews with the 80 research participants demonstrates key meanings associated with European integration. Most salient of them are rooted in the existential needs of well-being and security. Criticism towards the EU is based on abstract and concrete political grievances, rejection of the idea of limited sovereignty, feelings of inferiority, and anxiety about value change. The paper also argues that, despite their criticism, informants should not be labelled as Eurosceptics. In the Lithuanian case much more productive strategy is to identify various subcategories of support, ranging from unconditional enthusiasm to cautious ambivalence.

Keywords: European Union, public opinion, Euroscepticism, interviewing.

Įvadas

Viešosios nuomonės tyrimais Europos Sąjungos (toliau – ES) studijose susidomėta XX a. aštuntajame dešimtmetyje dėl institucinių pokyčių (1979 m. tiesiogiai pradėtas rinkti Europos Parlamentas, pirmąjį ES plėtros etapą skirtingose šalyse lydėjo referendumai dėl stojimo) ir nuo 1974 m. atliekamų „Eurobarometro“ apklausų, leidusių lyginti piliečių nuostatas tarp šalių, regionų, laikotarpių. Nors ilgą laiką publikacijas apie visuomenėse paplitusius požiūrius į ES tyrėjai pradėdavo teisingai, kad europinė integracija – ne vien elitų reikalas, šiandien tai visiškai akivaizdu. Iki šiol jau yra įvykusios kelios dešimtys referendumų ES klausimais – ne tik dėl narystės, bet ir dėl Maastrichto, Amsterdamo, Nicos, Lisabonos sutarčių, euro, Konstitucijos etc. Vadinamasis *Brexitas* (2016 m. Jungtinėje Karalystėje įvykęs referendumas, kuriame nuspręsta dėl šalies pasitraukimo iš ES) – tik dar vienas argumentas už piliečių nuostatų supratimo svarbą. Juoba kad nuo devinto praėjusio amžiaus dešimtmečio viešojo nuomonė ES klausimu, pasak politikos mokslininkų, iš „leidžiančio konsensuso“ tapo „varžančiu disensusu“¹,

¹ Liesbet Hooghe ir Gary Marks, „A Postfunctionalist Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus“, *British Journal of Political Science* 39, nr. 1 (2009): 1–23, <https://doi.org/10.1017/S0007123408000409>.

o politinių partijų euroskepticizmas pastaraisiais dešimtmečiais iš nišinio tapo vyraujančiu².

Lietuvos atvejis tokiaame kontekste regisi išskirtinai teigiamas. Nuo pat Nepriklausomybės atkūrimo lietuviai buvo vieni iš labiausiai palaikančių šalies narystę ES visoje Europoje³. Iki šiol europiniam projektui nestinga legitimumo ir net 2008-ųjų finansinė krizė nepakirto Lietuvos gyventojų pasitikėjimo ES, kaip nutiko daugelyje kitų šalių⁴. „Standard Eurobarometer 100“ (2023 ruduo) apklausos duomenimis, Lietuvos piliečiai yra tarp teigiamiausiai narystę vertinančiųjų: ES linksta pasitikėti 63 proc. (ES vidurkis – 47 proc.), linksta nepasitikėti 26 proc. (ES vidurkis – 45 proc.), kad geriau būtų nepriklausyti ES, mano 15 proc. (ES vidurkis – 28 proc.)⁵. Panašūs ir Rytų Europos studijų centro užsakymu 2023 m. atliktos reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos duomenys: ES pasitiki 67 proc., nepasitiki – 27,3 proc., teiginiui, kad narystė ES yra neigiamas dalykas, pritaria 12,2 proc., nepritaria – 64,5 proc.⁶ Be to, euroskepticizmas politiniu lygmeniu Lietuvoje marginalus: juo pasižyminčių partijų nelydi sėkmė, o visuomeniniams judėjimams, turintiems tam potencialo, Europos integracijos tema nėra esminė arba jie kvestionuoja Lietuvos narystę ES netiesiogiai⁷.

² Nathalie Brack ir Nicholas Startin, „Introduction: Euroscepticism, from the Margins to the Mainstream“, *International Political Science Review* 36, nr. 3 (2015): 239–249, <https://doi.org/10.1177/0192512115577231>; Benjamin Leruth, Nicholas Startin ir Simon Usherwood, red., *The Routledge Handbook of Euroscepticism* (Routledge, 2018).

³ Vladas Gaidys, „25-eri požūrio į Lietuvos narystę Europos Sąjungoje tyrimų metai: 1991–2016“, *Filosofija. Sociologija*, nr. 4 (2016): 304–312.

⁴ Mažvydas Jastramskis, „Lietuvos visuomenės ir politinių partijų nuostatos ES atžvilgiu 2009–2013 m.“, in *Lietuva Europos Sąjungoje: metraštis 2009–2013* (Europos integracijos studijų centras, 2014), 9–32.

⁵ „Standard Eurobarometer 100 – Autumn 2023: Public Opinion in the European Union“, *European Commission*, 2024, <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3053>; „Standartinis Eurobarometras 100: Viešojo nuomonė Europos Sąjungoje. Šalies ataskaita: Lietuva“, *Europos Komisija*, 2023, <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3053>.

⁶ Mažvydas Jastramskis, „Demokratijos tvarumo barometras 2023“, *Rytų Europos studijų centras*, 2023, <https://www.eesc.lt/publikacija/demokratijos-tvarumo-barometras-2023/>.

⁷ Ingrida Unikaitė-Jakuntavičienė, „Eurosceptics in Lithuania: On the Margins of Politics?“, *European Quarterly of Political Attitudes and Mentalities* 3, nr. 4 (2014):

Visgi nors Lietuvoje ir kitose Baltijos šalyse išreikšto euroskepticizmo lygmuo žemas, tai nereiškia, kaip teigia Gediminas Vitkus, kad „jų visuomenėse, partijose ir parlamentuose dominuoja eurofederalistai ir europinės supervalstybės šalininkai“⁸. Iš tiesų negalima teigti, kad Lietuvos gyventojai besąlygiškai ir entuziastingai palaiiko ES vien dėl to, kad nesama kritinės masės „kietųjų“ euroskeptikų, kurie kvestionuotų ES kaip politinį darinį ar Lietuvos narystę joje, kad Seime nėra atvirai euroskeptiškos politinės jėgos ar kad ES klausimas neskaldo visuomenės. Įtakingas euroskepticizmo skirstymas į „kietąjį“ ir „minkštąjį“ ateina iš Paulo Taggarto ir Alekso Szczerbiako publikacijų apie politines partijas, tačiau yra paplitęs ir visuomenės nuostatų tyrimuose⁹. Pasak šių autorių, „kietieji“ euroskeptikai apskritai atmeta politinę ir ekonominę Europos integraciją, prieštarauja dabartinei ES formai ir savo šalies narystei joje; tuo metu „minkštieji“ oponuoja ne iš principo, o dabartinei ar planuojamai ES trajektorijai (kompetencijų plėtimui). G. Vitkus vietoj „kieto / minkšto“ euroskepticizmo pasiūlo Baltijos šalims tinkamesnę išreikšto / nematomo euroskepticizmo konceptualizaciją. Anot jo, pastarasis tipas jose vyrauja. Šiame straipsnyje keliamas klausimas, ar pagrįsta Lietuvos visuomenę apibūdinti pasižymint nematomu, neišreikštu euroskepticizmu.

1–21; Gediminas Vitkus, „Small is Small: Euroscepticism in Lithuanian Politics“, in *Euroscepticism in the Baltic States: Uncovering Issues, People and Stereotypes*, red. Karlis Bukovskis ir Aldis Austers (Latvian Institute of International Affairs, Friedrich Ebert Stiftung, 2017), 38–50; Jogilė Ulinskaitė ir Rosita Garškaitė, „In the Name of the Family“, in *CBEES State of the Region Report 2021: The Many Faces of the Far Right in the Post-Communist Space. A Comparative Study of Far-Right Movements and Identity in the Region*, red. Ninna Mörner (Södertörn University, 2022), 106–114.

⁸ Gediminas Vitkus, „Euroscepticism in the Baltic States: Manifested and Latent“, in *Welfare and Security in the 21st Century: The Contexts of Post-Democracy. Collection of Scientific Works*, red. Saulius Šiliauskas ir Kęstutis Šerpetis (Klaipėdos universiteto leidykla, 2018), 174.

⁹ Paul Taggart ir Aleks Szczerbiak, „Theorizing Party-based Euroscepticism: Problems of Definition, Measurement and Causality“, in *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism: Volume 2: Comparative and Theoretical Perspectives*, red. Aleks Szczerbiak ir Paul Taggart (Oxford University Press, 2008), 238–262.

Siekiant peržengti įprastinę euroentuziastų-euroskeptikų dichotomiją ir pateikti detalesnį bei niuansuotesnį Lietuvos gyventojų nuostatų ES atžvilgiu paveikslą, čia pasitelkiama kokybinių duomenų, surinktų 2020–2022 m. įvairiose Lietuvos gyvenvietėse, analizė. Ši publikacija nauja ir reikšminga ne tik duomenų originalumu (turint mintyje, kad dauguma besidominčiųjų piliečių nuostatomis nagrinėja kiekybinius apklausų duomenis), bet ir apskritai tiriamojo žvilgsnio nukreipimu į visuomenės lygmenį. Išskyrus kelis straipsnius ar knygų skyrius¹⁰, Lietuvos piliečių europinės nuostatos nėra dažnas tyrimų objektas. Viešojoje erdvėje kartojamos pozityvios žinios iš anksčiau minėtų „Eurobarometro“ apklausų¹¹, o tyrėjai kur kas dažniau savo dėmesį skiria politinio elito požiūriams į Europos integraciją¹²

¹⁰ Piret Ehin, „Determinants of Public Support for EU Membership: Data from the Baltic Countries“, *European Journal of Political Research* 40, nr. 1 (2001): 31–56, <https://doi.org/10.1111/1475-6765.00588>; Auksuolė Čepaitienė, „Stojant į Europos Sąjungą: sociokultūriniai politinės perspektyvos aspektai“, in *Europos idėja Lietuvoje: istorija ir dabartis*, red. Darius Staliūnas (Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2002), 207–221; Jastramskis, „Lietuvos visuomenės ir politinių partijų nuostatos ES atžvilgiu 2009–2013 m.“; Gaidys, „25-eri požiūrio į Lietuvos narystę Europos Sąjungoje tyrimų metai: 1991–2016“; Unikaitė-Jakuntavičienė, „Eurosceptics in Lithuania: On the Margins of Politics?“.

¹¹ Pavyzdžiui, „Eurobarometras: Lietuvos gyventojai išlieka didžiausi optimistai dėl ES“, *15min.lt*, 2019, <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/eurobarometras-lietuvos-gyventojai-islieka-didziausi-optimistai-del-es-56-1111568> arba Modesta Gaučaitė-Znūtienė, „Esame ne euroskeptikai, o euroentuziastai – EP rinkimai atskleidžia lietuvių paradoksą“, *lrt.lt*, 2024, <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2285769/esame-ne-euroskeptikai-o-euroentuziastai-ep-rinkimai-atskleidzia-lietuviu-paradoksa>.

¹² Irmėna Matonytė, Vaidas Morkevičius ir Heinrich Best, „Elitų Europa: ES valstybių narių politinio ir ekonominio elito europietiško mastai“, *Politologija* 54, nr. 2 (2015): 3–32, <https://doi.org/10.15388/Polit.2009.2.8408>; Kristina Veličkaitė, Irmėna Matonytė ir Vaidas Morkevičius, „Europinės ir tautinės tapatybės kriterijai elito narių požiūriu“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 25 (2009): 92–104, <https://doi.org/10.15388/SocMintVei.2009.2.6088>; Irmėna Matonytė ir Vaidas Morkevičius, „Threat Perception and European Identity Building: The Case of Elites in Belgium, Germany, Lithuania and Poland“, *Europe-Asia Studies* 61, nr. 6 (2009): 967–985, <https://doi.org/10.1080/09668130903063492>; Solveiga Inokaitytė-Šmagarienė, „Lietuvos politinių partijų požiūriai į Europos integraciją: 2016 m. Seimo rinkimų programų analizė“, *Viešojoji politika ir administravimas* 16, nr. 3 (2017): 482–501, <http://dx.doi.org/10.5755/j01.ppaa.16.3.19344>; Liutauras Gudžinskas ir Tomas Bekišas, „Kodėl partijos Lietuvoje vengia kritikuoti Europos Sąjungą?“, in *Lietuvos narystė Europos Sąjungoje: patirtys, tendencijos, refleksijos*, red. Gediminas Vitkus (Vilniaus universiteto leidykla, 2021), 39–63.

ir viešojoje erdvėje vyraujantiems naratyvams šia tema¹³. Pažymėtina, kad dauguma minimų publikacijų pasirodė prieš 2004 m. ir praėjus dešimtmečiui nuo narystės pradžios. Šiomet, ką tik paminėjus Lietuvos integracijos ES dvidešimtmetį, varta atnaujinti akademinį susidomėjimą tuo, kaip ją vertina visuomenė.

Straipsnį sudaro keturios dalys. Pirmojoje apžvelgiami esminiai tyrimai, skirti piliečių europinėms nuostatoms, drauge atsižvelgiant į regiono bei šalies kontekstą. Antrojoje pristatoma tyrimo metodologija – duomenų rinkimas ir analizė, informantų sociodemografinės charakteristikos. Trečiojoje dalyje pateikiami analizės rezultatai – pagrindinės temos, struktūruojančios Lietuvos piliečių nuostatas ES atžvilgiu. Ketvirtojoje persvarstoma euroentuziazmo–euroskepticizmo dichotomija ir, remiantis empirinio tyrimo rezultatais, pasiūloma nauja konceptualizacija.

1. Kodėl piliečiai (ne)palaiko savo šalies narystę(ės) ES?

Siekiant prasmingai diskutuoti apie narystės ES vertinimą ir iš jo kylančias entuziazmo ar skepticizmo sąvokas, pirmiausia reikia suprasti, ką šis politinis paneuropinis projektas piliečiams reiškia. Kitaip tariant, supratimas yra pirmiau vertinamųjų nuostatų ir jas sąlygoja. Akademinėje literatūroje įprastai išskiriami keturi pagrindiniai ES

¹³ Inga Vinogradnaitė, „Kelias Europon: europietiškojo identiteto konstravimas Lietuvos viešajame diskurse 1990–2000 metais“, in *Europos idėja Lietuvoje: istorija ir dabartis*, red. Darius Staliūnas (Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2002), 180–189; Liudas Mažylis, „‘Europe’ Discourses in Lithuania, 1988–2014: Meta-Narrative Sketches“, in *Constructing “Europe” and Spread of European Values*, red. Liudas Mažylis (Vytauto Didžiojo universitetas, 2014), 209–223; Inga Pavlovaite, „Being European by Joining Europe: Accession and Identity Politics in Lithuania“, *Cambridge Review of International Affairs* 16, nr. 2 (2003): 239–255, <https://doi.org/10.1080/095575703020248>; Aušrinė Jurgelionytė, „Construction of ‘Europe’ in the Referendum Slogans“, in *Constructing “Europe” and Spread of European Values*, red. Liudas Mažylis (Vytauto Didžiojo universitetas, 2014), 137–160; Richard C. M. Mole, *The Baltic States from the Soviet Union to the European Union: Identity, Discourse and Power in the Post-Communist Transition of Estonia, Latvia and Lithuania* (Routledge, 2012).

nuostatų mikrolygmeniu aiškinimo modeliai: naudos, tapatumo, pasitikėjimo nacionaline valdžia, politinio elito ir žiniasklaidos įtakos¹⁴.

Pirmieji du aiškinimai į ES studijas atėjo iš politikos mokslų klastiko Davido Eastono, rašiusio apie visuomenės palaikymo¹⁵ svarbą politinės sistemos stabilumui. Jis skyrė pagal pobūdį du palaikymo tipus: konkretų ir bendrąjį, kurie vėlesnėje europinėms gyventojų nuostatomis skirtoje literatūroje vadinami utilitariniu (arba naudos) ir jausminiu (arba tapatumo)¹⁶. Šie du tipai, anot Eastono, kyla iš skirtingų šaltinių, pasižymi skirtingomis savybėmis ir turi skirtingas pasekmes. Utilitarinis palaikymas yra vienadienis piliečių pritarimas politiniam objektui dėl pasitenkinimo jo veiklos rezultatais (subjektyvus savo ar šalies ekonominės situacijos vertinimas, suvokimas, kad ES institucijos veikia geriau nei nacionalinės ir pan.), o jausminis palaikymas skiriasi tuo, kad vertinama ne objekto veikla ar jos padariniai, o ką jis reprezentuoja – tai gilesnis ir stabilesnis prierašumas, tam tikras „palankių nuostatų ar geros valios rezervuaras“¹⁷. Įprastai tyrimuose šis palaikymo tipas matuojamas tapatinimusi su kitais europiečiais, ES legitimumo pripažinimu, pasitikėjimu, apgailestavimas dėl galimo bendrijos žlugimo ir pan.

Likę du aiškinimai remiasi prielaida, kad svarbus ne išskaičiavimas ar prisirišimas, o euristiniai modeliai, kuriais piliečiai remiasi, mąstydami apie ES. Ši suprantama kaip pernelyg sudėtingas ir nuo kasdienės žmonių patirties nutolęs politinis darinys. Teigiama, kad

¹⁴ Anders Ejrnæs ir Mads Dagnis Jensen, „Divided but United: Explaining Nested Public Support for European Integration“, *West European Politics* 42, nr. 7 (2019): 1390–1419, <https://doi.org/10.1080/01402382.2019.1577632>; Sara B. Hobolt ir Catherine E. de Vries, „Public Support for European Integration“, *Annual Review of Political Science*, 2016, <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-042214-044157>.

¹⁵ Angliškas terminas *support* gali būti verčiamas kaip *parama* arba *palaikymas*, šie žodžiai sinonimiški, tačiau pirmasis turi ryškią finansinę konotaciją ES kontekste, be to, interviu dalyvių kasdienėje kalboje dažniau figūravo žodis *palaikyti*.

¹⁶ Hajo G. Boomgaarden et al., „Mapping EU Attitudes: Conceptual and Empirical Dimensions of Euroscepticism and EU Support“, *European Union Politics* 12, nr. 2 (2011): 241–266, <https://doi.org/10.1177/1465116510395411>.

¹⁷ David Easton, „A Re-Assessment of the Concept of Political Support“, *British Journal of Political Science* 5, nr. 4 (1975): 454, <https://doi.org/10.1017/S0007123400008309>.

ES vertinimas priklauso nuo to, kaip vertinama nacionalinė valdžia arba kad nuomonė susidaroma pagal nacionalinio politinio elito ar žiniasklaidos siunčiamus „signalus“.

Žvelgiant į Vidurio ir Rytų Europos regioną, valstybes, tapusias ES narėmis 2004 m. ir vėliau, netrūksta įrodymų, kad pozityvų ES vertinimą anuomet lėmė ne tik ekonominiai lūkesčiai, bet ir viltys dėl nacionalinių politinių institucijų stiprinimo¹⁸. Buvimas ES dalimi turėjo sumažinti šansus „išklysti iš demokratijos kelio“¹⁹. Utilitarinis modelis gali apimti ne tik ekonominius ar demokratinis aspektus, bet ir geopolitinius (kad saugumo poreikis reikšmingai motyvuoja Lietuvos elito ir visuomenės palankumą narystei ES, yra pažymėjęs ne vienas politikos mokslininkas²⁰) ar postmaterialistinius. Esama autorių, kurie, remdamiesi teorijomis apie vertybių kaitą kaip perėjimą nuo išlikimo prie savirealizacijos, matuoja ir postmaterialinę naudos dimensiją, kai piliečiai ES vertina teigiamai taikos pasaulyje puoselėjimo, žmogaus teisių gynimo, skatinimo saugoti gamtinę aplinką aspektu²¹.

Nors minėtieji aiškinimai anksčiau taikyti kaip konkurenciniai, siekiant suprasti, kurie veiksniai svarbesni, šiandien viešosios nuomonės tyrėjams žinoma, kad piliečių nuostatos ES atžvilgiu yra dau-

¹⁸ Ehin, „Determinants of Public Support for EU Membership: Data from the Baltic Countries“; Yuliya V. Tverdova ir Christopher J. Anderson, „Choosing the West? Referendum Choices on EU Membership in East-Central Europe“, *Electoral Studies* 23, nr. 2 (2004): 185–208, [https://doi.org/10.1016/S0261-3794\(02\)00057-4](https://doi.org/10.1016/S0261-3794(02)00057-4); Matthew Loveless ir Robert Rohrschneider, „Public Perceptions of the EU as a System of Governance“, *Living Reviews in European Governance* 6, nr. 1 (2011): 1–37, <https://doi.org/10.12942/lreg-2011-2>.

¹⁹ Rachel A. Cichowski, „Western Dreams, Eastern Realities: Support for the European Union in Central and Eastern Europe“, *Comparative Political Studies* 33, nr. 10 (2000): 1243–1278, <https://doi.org/10.1177/0010414000033010001>.

²⁰ Vitkus, „Small is Small: Euroscepticism in Lithuanian Politics“; Ramūnas Vilpišauskas, „Lithuania and the EU: Pragmatic Support Driven by Security Concerns“, in *The Future of Europe: Views from the Capitals*, red. M. Kaeding, J. Pollak, P. Schmidt (Palgrave Macmillan, 2019), 69–71, https://doi.org/10.1007/978-3-319-93046-6_18.

²¹ Claes H. de Vreese, Rachid Azrout ir Hajo G. Boomgaarden, „One Size Fits All? Testing the Dimensional Structure of EU Attitudes in 21 Countries“, *International Journal of Public Opinion Research* 31, nr. 2 (2019): 195–219, <https://doi.org/10.1093/IJPOR/EDY003>.

giadimensės²², apimančios tiek naudų vertinimą, tiek tapatumą. Tai normalu, turint mintyje, koks kompleksiškas darinys yra ES, kuriame ir dėl kurio vyksta daugybė įvairių politinių, teisinių, ekonominių, kultūrinių ir kitų procesų. Be to, eiliniai piliečiai, kitaip nei politinis elitas, savo požiūrio į ES neformuluoja ir nekomunikuoja tikslingai, ES nėra dažnas apmąstymų objektas, taigi jų nuostatos pasižymi ambivalentiškumu – ir teigiami, ir neigiami vertinimai gali būti išreiškiami tuo pat metu²³.

Euroskepticizmo sąvoka, kurios kilmė – britų žurnalistinis diskursas, yra be galo plati ir neturinti aiškių ribų²⁴. Viena aišku – ji negatyvi, tačiau vartojama įvairiuose kontekstuose vargiai nurodo ką nors bendro turinčius veikėjus ar nuostatas, išskyrus aptakų prieštaravimą ES. Šis prieštaravimas gali įgyti skirtingas formas, būti nukreiptas į skirtingus bendrijos aspektus, kilti dėl skirtingų priežasčių. Maža to – tiek ES palaikymo, tiek euroskepticizmo pobūdis priklauso nuo gyvenimo sąlygų šalyse narėse ir to, kaip žmonės jas vertina²⁵, taigi itin svarbus nacionalinis kontekstas. Empiriniais duomenimis paremtoms publikacijoms apie euroskepticizmą sparčiai gausėjant, teorinė šio reiškinio pusė vis dar per menkai išstudijuota²⁶.

Aiškumo suteikti bandoma siūlant euroskepticizmo tipus, kaip antai minkštąjį / kietąjį ar išreikštą / nematomą. Be šių, anksčiau aptartų, paminėtinos dar dvi tipizacijos. Atsižvelgdami į euroskepticizmo objektą, André Krouwelis ir Koenas Abtsas nuostatas ES at-

²² Boomgaarden et al., „Mapping EU Attitudes: Conceptual and Empirical Dimensions of Euroscepticism and EU Support“; De Vreese, Azrout ir Boomgaarden, „One Size Fits All? Testing the Dimensional Structure of EU Attitudes in 21 Countries“.

²³ Florian Stoeckel, „Ambivalent or Indifferent? Reconsidering the Structure of EU Public Opinion“, *European Union Politics* 14, nr. 1 (2013): 23–45, <https://doi.org/10.1177/1465116512460736>; Catherine E. de Vries, „Ambivalent Europeans? Public Support for European Integration in East and West“, *Government and Opposition* 48, nr. 3 (2013): 434–461, <https://doi.org/10.1017/gov.2013.15>.

²⁴ Benjamin Leruth, Nicholas Startin ir Simon Usherwood, „Introduction“, in *The Routledge Handbook of Euroscepticism*, red. B. Leruth, N. Startin, S. Usherwood (Routledge, 2018), 3–10.

²⁵ Catherine E. De Vries, *Euroscepticism and the Future of European Integration* (Oxford University Press, 2018).

²⁶ Leruth, Startin, Usherwood, „Introduction“, 5.

žvilgiu skirsto į europasitikėjamą (klusnus pritarimas ES politikai), euroskepticizmą (nepasitenkinimas dabartine ES, tačiau pasitikėjimas europine integracija iš principo), euronepasitikėjamą (nusivylimas dėl to, kad ES nepateisina lūkesčių), eurocinizmą (bendra panieka ES institucijoms) ir eurosusvetimėjamą (ilgalaikis ir gilus ES atmetimas)²⁷. Catherine E. De Vries siūlo keturis tipus pagal režimo bei politikų vertinimą: vienoje pusėje – lojalūs palaikytojai, teikiantys pirmenybę ES, o ne nacionalinei valdžiai, kitoje – skeptikai, manantys, kad jų šaliai būtų geriau palikti ES, o tarp jų – politikų ir režimo skeptikai²⁸. Pirmieji mano, kad ES lygmeniu procedūros ir taisyklės veikia geriau nei šalyje, tačiau atsargiai vertina konkrečias vykdomas politikas, o antrieji – atvirkščiai. Apibendrinant – skepticizmas ES atžvilgiu akademinėje literatūroje apima labai platų spektrą priežasčių – nuo principinio nepritarimo politinei integracijai iki kritiškumo tam, kaip bendrija veikia, jos vykdomoms politikoms ar valdžios institucijoms.

2. Tyrimo metodologija

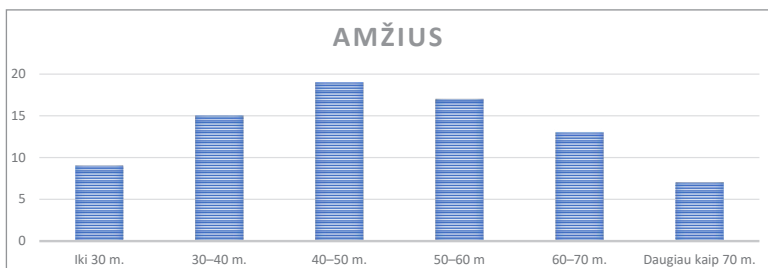
Straipsnyje analizuojami giluminiai ir pusiau struktūruoti interviu, surinkti 2020–2022 m. autorės disertacijos „Katalikybės vaidmuo kasdieniame mąstyme apie Europos Sąjungą: Lietuvos atvejis“ ir dviejų 2020 ir 2022 m. vasaromis vykusių Vilniaus universiteto Tarpautinių santykių ir politikos mokslų instituto Studentų mokslinės draugijos ekspedicijų (vadovė prof. dr. Ainė Ramonaitė) kontekste. Iš viso – 80, abiejų tipų – po 40. Nors pobūdžiu (trukme, išsamumu, lankstumu) giluminiai ir pusiau struktūruoti interviu nemenkai skiriasi, jiems bendra tai, kad vengta klausimų, suponuojančių teisingo atsakymo buvimą ir teikiančių pirmenybę utilitarinei logikai jausminės atžvilgiu ar atvirkščiai. Turinio požiūriu klausta apie pačią ES

²⁷ André Krouwel ir Koen Abts, „Varieties of Euroscepticism and Populist Mobilization: Transforming Attitudes from Mild Euroscepticism to Harsh Eurocynicism“, *Acta Politica* 42 (2007): 252–270, <https://doi.org/10.1057/palgrave.ap.5500187>.

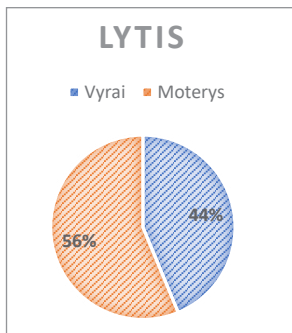
²⁸ De Vries, *Euroscepticism and the Future of European Integration*, 206–209.

kaip politinį objektą, Lietuvos narystę, europinį tapatumą, europines vertybes, *Brexitą*, ES ateitį. Funkciniu požiūriu klausimais skatintos asociacijos ar prisiminimai, prašyta vertinti ir pasidalyti asmenine patirtimi.

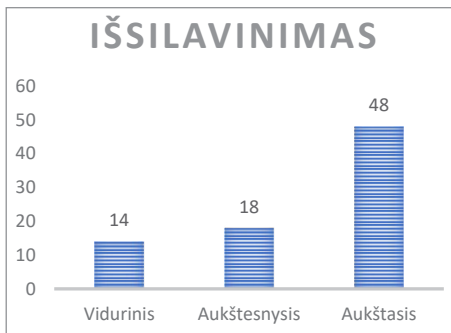
Interviu atlikti keliose skirtingose Lietuvos vietose, kurios konkrečiai neįvardijamos, siekiant apsaugoti informantų tapatybę. Geografinė įvairovė iliustruoti pasakytina, kad kalbinti šių savivaldybių gyventojai: Vilniaus ir Kauno miestų, Varėnos ir Kretingos rajonų, Druskininkų, Elektrėnų. Juos cituojant analizės dalyje, nurodomas gyvenvietės tipas, tikras amžius ir tikra profesija. Jaunausias informantas buvo 19, vyriausias – 84 metų. Tarp jų buvo ūkininkų, darbininkų, pedagogų, verslininkų, informacinių technologijų bei komunikacijos specialistų, vadybininkų, valstybės tarnautojų, kultūros sektoriaus darbuotojų, inžinierių, pensininkų, bedarbių. Išsilavinimo lygis varijavo nuo vidurinio iki mokslų daktaro laipsnio. Nors atrenkant tyrimo dalyvius taikytas didžiausios įvairovės principas, iš toliau pateikiamų diagramų galima matyti, kad tarp informantų daugiau moterų, vyresnių ir labiau išsilavinusių žmonių, miestelių gyventojų. Skirtingi buvo ir pašnekovų politinės preferencijos bei politinis išprusimas: nuo politika visiškai nesidominčių ir retai balsuojančių rinkimuose iki lojalių vienos parlamentinės partijos rėmėjų ar antisisteminių politinių jėgų palaikytojų, kuriems politinės aktualijos – įprasta pokalbio tema. Dalis informantų dėl studijų ar darbo kurį laiką yra gyvenę užsienyje.

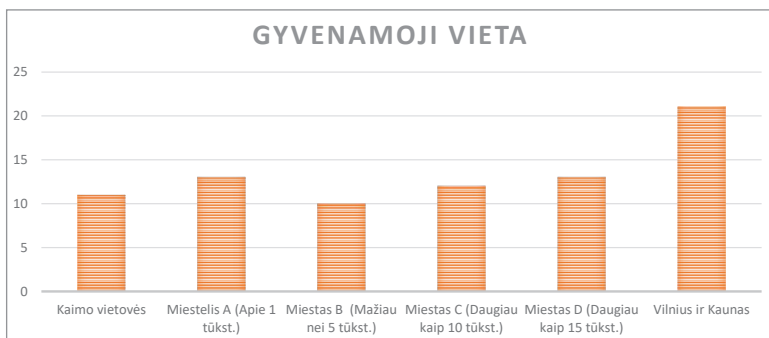
1 pav. Informantai pagal amžių

2 pav. Informantai pagal lytį

3 pav. Informantai pagal išsilavinimą

4 pav. Informantai pagal gyvenamąją vietą

Iš informantų raštu (disertacijos atveju) ar žodžiu (ekspedicijų atveju) gavus informuotus sutikimus dalyvauti tyrime, interviu įrašyti. Transkripcijos analizuotos, pasitelkiant interpretacinę indukcinę logiką – atsispirta nuo turimos medžiagos, o ne abstrakčių teorinių sąvokų, atidžiai skaitant interviu tekstus ir ieškant atsikartojimų, bandant suprasti informantų supratimą. Atlikta teminė²⁹ ir retorinė ana-

²⁹ Virginia Braun ir Victoria Clarke, „Using Thematic Analysis in Psychology“, *Qualitative Research in Psychology* 3, nr. 2 (2006): 77–101, <https://doi.org/https://doi.org/10.1191/1478088706qp0630a>; Virginia Braun ir Victoria Clarke, „One Size Fits All? What Counts as Quality Practice in (Reflexive) Thematic Analysis?“, *Qualitative Research in Psychology* 18, nr. 3 (2021): 328–352, <https://doi.org/10.1080/14780887.2020.1769238>.

lizė³⁰: dėmesys skirtas tam, kas sakoma ir kaip sakoma. Nagrinėtos tokios dažniausiai pasikartojančios interviu diskurso ypatybės kaip reikšminiai žodžiai ar frazės, metaforos ir samprotavimai (kai įrodinėjama ar aiškinama).

3. Lietuvos piliečių supratimą apie ES struktūruojančios reikšmės

Atlikta kokybinių duomenų analizė leidžia išskirti 9 vyraujančias temas, kurios išsamiau pristatomos šiame skyriuje. Palaikymą motyvuoja ES priskiriamos ekonominės naudos tiek individualiu, tiek nacionaliniu lygmeniu, saugumo, demokratijos, Vakarų, vienybės reikšmės, kritiškumą – politinės nuoskaudos, apribotas suverenitetas, nelygiavertiškumas, vertybiniai pokyčiai.

3.1. Galimybės žmonėms ir parama valstybei

Interviu medžiagoje atsiskleidė skirtingos ES reikšmės: tai ir bendra erdvė, ir valstybių tarpusavio ryšiai, ir „biurokratijos karalystė toli už jūrų marių“ bei jos vykdomos politikos, ir skirstomi pinigai, ir civilizacija, ir mentalitetas, ir gyvenimo būdas. Ryškiausia reprezentacija – teritorinė. ES kaip erdvė, kurioje galima laisvai judėti: viena iš dažniausiai informantų kartotų reikšminių frazių buvo „atviros sienos“. Nestebina, kad pirmiausia ES supratimas yra banalus – susijęs ne su išskirtinėmis emocijomis ar idėjomis, o įsitvirtinęs kasdienybėje. Pasak Lauros Cram, visi ES piliečiai pirmiausia patiria priklausymą šiam politiniam dariniui per kasdienės praktikas, tokias kaip kelionės, studijos ar darbas kitose bendrijos šalyse, arba per įprastus objektus, pavyzdžiui, bendra valiuta ar prie valstybės institucijų šalia

³⁰ Michael Billig, *Arguing and Thinking: A Rhetorical Approach to Social Psychology* (Cambridge University Press, 1996); Michael Billig, „Discursive Psychology, Rhetoric and the Issue of Agency“, *Semen*, nr. 27 (2009), <https://doi.org/10.4000/SE-MEN.8930>.

nacionalinės plevėsuojanti ES vėliava³¹. Lietuvos atveju būtent laisvas judėjimas tarp visų įprastinių praktikų įgyja išskirtinės svarbos dėl istorinės patirties gyvenant už geležinės uždangos. Vyresnio amžiaus informantai pasakodavo kelionių prisiminimus iki prisijungimo prie Šengeno erdvės ir sovietmečiu, pateikdami juos kaip nenormalius, palyginti su šiandienos galimybėmis keliauti, gyventi, mokytis ar dirbti užsienyje.

Kaip rodo „Eurobarometro“ ir kitų apklausų duomenys, dauguma gyventojų visose ES šalyse stipriai palaiko laisvą piliečių judėjimą (mažiausiai prieštaraujančiųjų – Baltijos šalyse) ir mano, kad tai pagrindinė narystės nauda jiems asmeniškai³². Būtent dėl atsivėrusių mobilumo galimybių nuo 2004 m. sparčiai išaugo ir net iki narystės teiktas prognozes pranoko emigracija iš Lietuvos darbo tikslais³³. Nors šalies demografinė situacija prasta ir emigracija ilgą laiką buvo viena esminių gyventojų skaičiaus mažėjimo priežasčių, didžioji dalis informantų nebuvo linkę įžvelgti neigiamą „atsivėrusių sienų“ pusę. Jei susiedavo narystę su emigracija, dažniausiai pateisindavo ją žmogui iš prigimties būdingu poreikiu „ieškoti geresnio gyvenimo“. Toliau cituojamo studento samprotavimas gerai apibendrina vyraujančią požiūrį, kai atsakomybė už emigracijos mastą priskiriama ne patiems emigrantams ar ES, o Lietuvos valstybei:

Negali kaltinti žmonių, tų, kurie išvažiavę. Jeigu jiems kažkas pasiūlo geresnes sąlygas tenai auginti vaikus, edukuoti juos, jiems patiems pragyvenimo sąlygas geresnes. Yra kaltinančių, kad čia maždaug už duonos gabalą tėvynę pardavei. Ne. Žmogui svarbu užtikrinti savo šeimai nor-

³¹ Laura Cram, „Introduction: Banal Europeanism: European Union Identity and National Identities in Synergy“, *Nations and Nationalism* 15, nr. 1 (2009): 101–108, <https://doi.org/10.1111/J.1469-8129.2009.00377.X>.

³² Roch Dunin-Wasowicz, „Opportunity or Threat? How Europeans view Freedom of Movement“, *LSE*, 2019, <https://blogs.lse.ac.uk/brexit/2019/02/22/opportunity-or-threat-how-europeans-view-freedom-of-movement/>; „EU not worth having without free movement: say 74% of Europeans in Oxford survey“, *University of Oxford*, 2021, <https://www.ox.ac.uk/news/2021-01-26-eu-not-worth-having-without-free-movement-say-74-europeans-oxford-survey>.

³³ Vytautas Kuokštis, „Lietuvos narystė Europos Sąjungoje: ekonominė raida“, *Politologija* 76, nr. 4 (2015): 112, <https://doi.org/10.15388/Polit.2014.76.4877>.

malų pragyvenimą, kad vaikai gautų pačias geriausias sąlygas, kad galėtų pamatyti pasaulį, džiaugtis nerūpestinga vaikyste, pereiti mokslus ir gauti geriausią išsilavinimą. Galvoju, kad mes, kaip valstybė, galėtume kur kas daugiau padaryti, kad prisitrauktume tuos talentus atgal, o ne sakyti, kaip kai kurie valstybės vadovai pasako: nu tai ir važiuokit, jeigu norit, jeigu netinka tie 600 ar 1000 eurų, kuriuos jums mokam. <...> (Studentas, 24 m., didmiestis)

Mobilumas interviu medžiagoje figūravo kaip viena esminių „galimybių“ – dar viena reikšminė frazė – pavyzdžių. Informantai pasakodavo, kaip patys ar jų artimos aplinkos žmonės pasinaudojo ES suteiktomis galimybėmis. Įdomu, kad net asmeniškai jomis nesinaudoję džiaugėsi, kad laisvai judėti gali jų vaikai, anūkai ar tiesiog jaunoji karta. Be to, teisė laisvai judėti dažnai aptarta kaip naudinga ne vien individualiu lygmeniu, bet ir nacionaliniu, kai „praplėtę akiratį“ ar „pasisėmę žinių, patirties“ žmonės sugrįžta namo ir keičia Lietuvą į gerąją pusę. Tokius samprotavimus iliustruoja dvi toliau pateikiamos interviu ištraukos:

Teigiamas [mano požiūris į ES], tai kaipgi... Tai ką jau čia visai būtų buvę, jei būt neįstojus, tai kas čia būtų likę. Būtume kaip Baltarusija, jei būtume neįstoje, ką mes čia būtume pasiekę vieni, be Europos Sąjungos, nieko. Vis dėlto jaunimas išvažiavo, pamatė pasaulio, išsimokino, gerai tapo žmonėm. Išsimokslinę tapo, ne taip, kaip buvo kaimo jaunimas. (Pensijoje esantis elektrikas, 72 m., kaimas)

Teigiamai [vertinu]. Kiek čia visko Lietuvoje yra jau per tuos metus padaryta, tai, kai pasižiūri, visur viskas iš Europos Sąjungos finansavimo. Tai nežinau, kur mes dabar būtumėme. Nu, tai būtumėm kaip kitos tos posovietinės šalys iš Rytų, kur nu, nu kur baisu ten iš tiesų... Žemas labai pragyvenimo lygis, šalys skursta, didžiausia korupcija, nors šalys turtingos visais gamtiniais ištekliais, kur tikrai galėtų tą ekonomiką... Nu, pragyvenimo lygis būtų aukštesnis, bet, nu, didelė korupcija, yra mažas procentas, kuris gyvena supergerai, o dauguma visuomenės tiesiog, nu, vargsta. Bet jie kadangi nematė kitokio gyvenimo, kitokio to pasaulio, jiems atrodo, galbūt, kad tai normalu. Jauni žmonės tai jie kažkur pavažinėję, paatostogauja, kažką pamato. Tai kitą jau požiūrį turi. (Logistas, 34 m., didmiestis)

Šiose citatose taip pat atkreiptinas dėmesys į Lietuvos kaip ES narės ekonominės raidos lyginimą su kitų posovietinių šalių. Baltarusija informantų ne kartą minėta kaip kitokiu keliu nei Lietuva nuėjusios šalies pavyzdys ne tik dėl žemesnio ekonominio išsivystymo, bet ir dėl autokratinio režimo. Kita tema, išryškėjanti pirmiau pateikiamose ištraukose, – ES finansinė parama. Ji, kaip ir ES atvertos galimybės, atsikartojo absoliučioje daugumoje interviu: dažnas pašnekovas sakė net nenorįs galvoti, kokia Lietuva dabar būtų, jei ne narystė ES. Minėti fizinėje viešojoje erdvėje matomi pokyčiai – išgražėję miestai ir miesteliai, atnaujinti keliai, renovuoti pastatai, sutvarkyti parkai, taip pat pagalba ūkininkams, verslininkams, kultūriniai ir socialiniai projektai. Net ir skeptiškiau ES atžvilgiu nusiteikusieji pripažindavo, kad pokyčiai minėtose srityse „sparčiau vyksta negu mes būtume lietuviai galėję“, ar kad be ES paramos „būtų daug sunkesnis kelias“.

Iš esmės tyrimo dalyviai kalbėjo apie ES struktūrinius fondus, kurių investicijos į infrastruktūrą Lietuvoje iš tiesų turėjo teigiamą poveikį šalies ekonomikai³⁴. Tačiau taip pat pabrėžtos ir dėl ES įgyvendintos reformos, be kurių pozityvių materialinių bei kitokių pokyčių apskritai nebūtų. Pavyzdžiui, viena jaunesnių tyrimo dalyvių, Vilniuje studijuojanti mergina, vaizdingai apibendrino, kad pažangos nesama tose Lietuvos viešojo gyvenimo srityse, kur ES turi tik papildomą kompetenciją nacionalinės valdžios atžvilgiu: „Jeigu pažiūrėtume į tas sritis, kurios yra kuruojamos bendrai ES, tai jos gana... Ok su jom Lietuvoj, bet jeigu imtume švietimą, sveikatos apsaugą, tai mes turime daugybę problemų, jos yra metai iš metų ir sunkiai kol kas sekasi spręsti.“ Pozityviam ES paramos vertinimui išreikšti informantai pasitelkdavo erdvines metaforas, susijusias su atstumu, išryškėjančias tokiuose veiksmazodžiuose kaip „pakėlė“, „pritempė“ iki tam tikro ekonominio ar politinio lygio, paskatino mus „augti“, mums reikėjo „vytis“, „įveikti atotrūkį“, „pasitempti“. Nors techninis terminas „sanglaudos politika“ ir nevartotas, ši retorika rodo adekvatų jos tikslo – mažinti skirtumus tarp įvairių regionų – suvokimą.

³⁴ Kuokštis, 117.

Kalbėjimą apie europines lėšas kartais lydėdavo papildomi naratyvai – apie netinkamą jų įsisavinimą arba apie slaptą tikrąjį jų tikslą. Korupciją minėjo labai įvairūs informantai tiek amžiaus, tiek išsilavinimo, tiek gyvenamosios vietos prasme. Kai kurie minėdavo neskaidrų ES lėšų panaudojimą lyg tarp kitko, kaip visiems gerai žinomą dalyką, kiti pateikdavo konkretesnių pavyzdžių, tačiau apskritai šis ant finansinės paramos kritės šešėlis nesumenkino jos naudos Lietuvai pripažinimo.

Be abejo, daug naudingų dalykų – ir ekonominė plotmė tas atvirumas ir paramos programos, kurios, aišku, Lietuvoj ne visada gal būna šimtu procentų skaidriai įsisavinamos, bet vis tiek tai yra parama mūsų valstybei, mūsų žmonėms. (Tiekimo vadovas, 26 m., miestas)

Įtarumas dėl gautos paramos kai kuriuose interviu turėjo stipresnį neigiamą atspalvį. Informantai arba traktavo ES struktūrinių fondų lėšas kaip paskolą, arba numanė savanaudiškus ES motyvus *quid pro quo* stiliumi. Ne kartą kartojosi frazės, kad vieną dieną pinigus reikės grąžinti arba kad nemokamas sūris – tik spąstuose. Šias reikšmes priskyrę informantai, nors ir pripažindavo paramos svarbą, buvo kur kas skeptiškesni ES atžvilgiu:

Nu gal ir yra nauda, bet tai neaišku, kaip ta nauda paskui atsilieps. Dabar kol kas ten tos yra, gi tie, europiniai visi pinigėliai, tai daug kur padėta tais projektais, bet kaip paskui atsilieps tie visi, man atrodo, kaip sakoma, tie visi, sūriai kaip pelėkautuose, geras sūris padėtas, tai žinot kaip. Tai nežinau, tai vat, čia mano tokia asmeninė [nuomonė]. <...> Nu tai gali visko ten pasakyti, kažkokius įstatymus pasakys, kad reikia tą taip daryti ir turėsi taip daryti. (Bibliotekininkė, 56 m., miestas)

3.2. Saugumas

Greta galimybių ir gerovės viena ryškiausių su ES siejamų naudų yra saugumas. Retoriškai ši tema interviu medžiagoje išreikšta dažnomis frazėmis apie „saugumo jausmą“, „saugumo garantą“, ES metaforiškai įvardyta „atrama“, „užnugariu“, apibūdinta, kad esame „po ES

sparneliu“. Pokalbiuose, kurie vyko 2022 m., skambėdavo mintis, kad „dabar būtume Ukrainos vietoje, jeigu nebūtume ES“. Kai kurie informantai gerai nežinojo skirtumo tarp ES ir NATO, šios dvi organizacijos, jų supratimu, yra neperskiriamos (pirma iš dviejų toliau pateikiamų ištraukų), tačiau dauguma reflektavo, kad ne tik NATO, bet ir ES šiuo klausimu svarbi (antra ištrauka). Saugumo sureikšminimas pokalbiuose su eiliniaais piliečiais atliepia Lietuvos užsienio politikos kryptį ir apskritai vyraujančią viešąją diskursą. Kai kurie politikos nesidomintys informantai, net tiesiai paklausti apie europines vertybes, kalbėdavo, kad svarbiausia iš jų – žmogaus saugumas. Kaip sakė į pensiją išėjusi medicinos felčerė iš mažo miestelio: „Nu, man atrodo, čia jau daugiau jie [ES] galvoja apie žmogaus teises, nes nu žmogus turi vienintelę didžiausią teisę tai gyvent. O ne kad kažkas tai ateitų atimtų gyvenimą, kaip dabar, čia, Ukraina.“

T.³⁵: O kuo būtent gerai? Kas pagerėjo Lietuvoje nuo to, kad įstojome vat į tą sąjungą?

D.: Vienu žodžiu, apsiginti galimės. Tai vat, man tai pagrindas būtų apsiginti. Ir padeda Lietuvai gyvent Europos Sąjungą. Jeigu ne Europos Sąjunga, būtų labai liūdna. Lietuvėlė tokia biedna. (Buvusi siuvėja, 70 m., miestelis)

Šiaip man kaip ir patinka būt tos Europos Sąjungos... Kaip sako, tos ribos, sienos, kad jos yra praplėstos, labai stipriai praplėstos yra. Toks gal saugesnis jautiesi, nors gal labiau, sako, įtakoja NATO mumis, kad saugot, čia dar kažkas. Bet iš tikrųjų, kai mes esam Europos Sąjungoj, mes vis tiek tvirčiau jaučiamės. Nes šalia mūsų kaimynė brangioji Rusija... [ironiškai] <...> Mes esam maži. Bet jeigu mes nebūtumėm Europos Sąjungoje, mes būtumėm visiškai maži. Tada būtumėm išvis kaip našlaičiai palikti ir... Sakyčiau, nėra blogai ta Europos Sąjunga. Vis tiek davė tikrai labai daug gerų dalykų. (Vadybininkė, 51 m., miestas)

Liudo Mažylio teigimu, nesaugumo metanaratyvo siejimas su Europa viešojoje erdvėje užsimezgė 1988 m., Sąjūdžio laikais, o

³⁵ Čia ir toliau raidė T. žymi tyrėją, D. – tyrimo dalyvį(ę).

paskutinio XX a. dešimtmečio pradžios įvykiai, tokie kaip Sovietų Sąjungos ekonominė blokada ar ginkluotųjų pajėgų agresija Sausio 13-ąją, buvo derlinga dirva jam vešėti. Rusijai pasikėsinus į Ukrainos teritorinį vientisumą, šis naratyvas vėl aktualizavosi³⁶. Antropologė Neringa Klumbytė teigia, kad ne tik politikų retoriką bei sprendimus, bet ir viešąją erdvę drauge su kasdieniu gyvenimu nuo 2014 m. apibrėžia „nežinios dėl suvereniteto“ (angl. *sovereign uncertainty*) būklė³⁷. Ši – ES kaip saugumo garanto – tema struktūravo palankumą ES didžiojoje dalyje interviu, ir tai nepriklausė nuo informantų amžiaus. Visgi stipriausiai ir aiškiausiai rūpestis valstybės išlikimu išreikštas sovietmečiu gyvenusių ir itin neigiamai jį vertinančių informantų. Toliau pateikiamoje ilgokoje interviu ištraukoje tyrimo dalyvė išskiria baimę ir nerimą kaip šerdines emocijas, atsakydama į klausimą, kaip jautėsi dėl *Brexito*:

Aš apgailestavau, žinoma. Truputėlį buvo nerimo, ar nepradės čia viskas... kokie čia procesai vyksta, bet... Turbūt ir vėl kaip iššūkis – leisti procesam vykti natūraliai. Pagarba žmonėms, kurie pasirinko savo valia va tokią kelią. Jeigu jie nori gyventi taip – tai pirmyn. Bet nerimo tokio buvo – kas bus toliau? Ir tas gal irgi mažos tautos... Aš labai jaučiu citatas savo... sovietiniam... Aš labai bijau iš tikrųjų. Kad tai negrįžtų. Čia kai viskas prasidėjo, tie karai [Ukrainoje], aš galvojau... <...> Ta baimė buvo ir dėl „Brexito“ – ar mes neliksim... Čia skylė, čia skylė, ir vėl mes liekam va tokie va. Ta išnykimo grėsmė, ta baimė. Manau, kol aš numirsiu, kol aš išėsiu, budės ta baimė, ta įtampa. (Žurnalistė, 63 m., didmiestis)

Visose trijose šiame poskyryje pateiktose interviu ištraukose įžvelgtina ir papildoma su saugumu glaudžiai susijusi tema. Didžiosios dalies tyrimo dalyvių mąstymą apie narystę ES struktūruoja mažos valstybės savivoka. Saugumo poreikis, gyvenant Lietuvoje, kyla ne tik dėl Rusijos grėsmės, bet ir dėl supratimo, kad maža valstybė

³⁶ Mažylis, „‘Europe’ Discourses in Lithuania, 1988–2014: Meta-Narrative Sketches“.

³⁷ Neringa Klumbytė, „Sovereign Uncertainty and the Dangers to Liberalism at the Baltic Frontier“, *Slavic Review* 78, nr. 2 (2019): 336–347, <https://doi.org/10.1017/SLR.2019.89>.

yra potencialiai arba faktiškai ekonomiškai silpna ir lengvai pažeidžiama krizių metu. Tokia percepcija atsiskleidžia buvusios siuvėjos pasakyme, kad „Lietuvėlė tokia biedna“, vadybininkės apibūdiniame, kad be ES Lietuva būtų „našlaitė“, žurnalistė taip pat mini „mažą tautą“. Vaizdingo kalbėjimo nestigo ir kituose interviu, pavyzdžiui, informantams sakant, kad mes „vargšiukai“, „ubagėliai“ ar palyginimuose su gyvūnais: „mes čia vabalai, mus priglaus prie kažko tai, mes pasirinkimo didelio neturim“, „mažytė esam valstybė, skruzdėliukai“, „mus kaip kokius žuviukus priglaudė į tą didelį [ES] akvariumą“ ir pan. Implicitiškai Lietuvos mažumas ir silpnumas numanytas pašnekovams samprotaujant ir apie *Brexitą*, kai pabrėžta, kad ES palikusi Jungtinę Karalystę viena „neprapuls“, „išgyvens“, „susitvarkys pati“, nes yra didelė, stipri, turtinga, galinga. O Lietuvai, kuri maža ir dar Rusijos pašonėje, kaip kartojo daugelis informantų, „kito kelio nėra“.

Pažymėtina, kad šalies dydžio percepcija taip pat niuansuota. Dalis informantų mato Lietuvos situaciją tokią pat, kaip ir kitų mažų valstybių, kai būdingas ekonominis pažeidumas, menki kariniai pajėgumai ar neįtakingas balsas tarptautinėje arenoje (pirma iš dviejų toliau pateikiamų ištraukų). Jų požiūriu, mažiems būtina su kuo nors jungtis, vienytis, „ieškoti draugų“. Tuo metu kiti laiko savo šalį bejėge, negebančia pasirūpinti piliečiais (antra ištrauka). Ir vieniems, ir kitiems atrodo, kad krizes lengviau išgyventi turint sąjungininkų:

Tai santykiai su kitomis didelėmis užsienio valstybėmis, man atrodo, yra svarbu labai Europai turėti tokią bendrą politiką santykiuose su Rusija, su Kinija, ar ne, su ta pačia JAV. Na, Europoje yra labai daug mažų šalių ir, palyginus su tomis didelėmis tokiomis pasaulio žaidėjom, jeigu mes būsime atskiri visi ir su savo vidaus rietenomis ir neturėdami bendros vizijos, bendro tikslo, tai tokiu globaliu mastu, tai, nu, mes išsirpsim. Tikrai Europa, kaip vieninga Europa, gali daugiau padaryti globaliai, man atrodo, nei atskiros šalys. (Muziejnininkė, 33 m., didmiestis)

T.: O jūsų grynai požiūriu, kuo ta nauda pasireiškia Lietuvai?

D.: Na, tai turbūt dėl, ką žinau, dėl saugumo, dėl ekonomikos, kiek čia prisiskolinom, kiek injekcijų finansinių. Nežinau, ar Lietuva, nu kaip pa-

sakyt, ar jinai turėtų tokį, kaip čia pasakyt, ir stuburą, ir ekonominę ta patį, nu ne, jinai per mažą, per silpną, per net gal... Būdama vat Europos Sąjungoj... Čia ištisai, nu, tas ten nepavyksta, tai su tuo nesusitvarko. Nu, žodžiu, manau, kad naudinga ir gerai, nu, taip manau. (Mokytoja, 49 m., miestas)

3.3. Kitos palaikymą išreiškiančios temos

Iki šiol aptartos trys informantų kalbėjime vyraavusios temos – ekonominė nauda individualiu ir nacionaliniu lygmeniu bei saugumas – žymi pirmiausia pragmatinį ES supratimą visuomenėje. Bendrija reikalinga dėl išlikimo ir gyvenimo gerėjimo. Pirmoje straipsnio dalyje pristatyta postmaterialistinė naudos dimensija interviu medžiagoje nebuvo stipriai išreikšta. Nors taika yra viena iš esminių normų, kuria ES remiasi užsienio politikoje ir tuo išsiskiria iš kitų tarptautinių veikėjų, kai kurių tyrimo dalyvių ji minėta ne normatyvinės užsienio politikos, o tik Europos valstybių sugyvenimo kontekste, už tai 2012 m. ES apdovanota Nobelio taikos premija. Kaip sakė vienas tyrimo dalyvis, šalis narės „bent jau galvoja apie taiką, sugyvenimą. <...> Valstybės, kurios vis pakariaudavo, kažkaip nusprendžia būt kartu“. Toks kalbėjimas apie taiką interpretuotinas kaip pragmatinis gyvenimo taikioje erdvėje interesas, o ne savirealizacijos vertybių raiška. Ekologija spontaniškai su ES buvo susieta tik dviejų informančių (abi jaunesnės nei 45 m.), kas nestebina, žinant sąlyginai menką Lietuvos visuomenės susirūpinimą klimato kaita³⁸ ir didžiausią tarp Europos šalių visuomenės dalį, neigiančią, kad klimato kaita yra sukelta žmogaus veiklos³⁹. Viena kalbėjo apie atliekų rūšiavimo tapimą norma įstojus į ES, kita – apie tai, kad ES „paskatina ir patempia“ tas šalis nares, kurioms sunkiau suprasti klimato kaitos krizę, rodo gerą pa-

³⁸ Aistė Balžekienė ir Agnė Budžytė, „The Role of Environmental Attitudes in Explaining Public Perceptions of Climate Change and Renewable Energy Technologies in Lithuania“, *Sustainability* 13, nr. 8 (2021), <https://doi.org/10.3390/SU13084376>.

³⁹ Christiane Lübke, „Socioeconomic Roots of Climate Change Denial and Uncertainty among the European Population“, *European Sociological Review* 38, nr. 1 (2022): 153–168, <https://doi.org/10.1093/ESR/JCAB035>.

vyzdį visam pasauliui. Pagarba žmogaus teisėms ar teisės viršenybės principas taip pat įvardyti vos kelių jaunesnės kartos tyrimo dalyvių, o štai demokratija kai kuriuose interviu buvo ryški tema, tačiau taip pat suvoktina pokomunistinės šalies raidos kontekste:

Tiksliai kaip ten paveikė [ES] politines institucijas ir kaip jos priiminėja sprendimus nesu įsigilinus ir negaliu pasakyti, bet man yra toks jausmas, kad gal atsirado [po įstojimo į ES] daugiau skaidrumo, procesai turi būti labiau pagrįsti... [Galvoja] Nežinau. Gal tiesiog labiau demokratija tvirtesnė, nes aš įsivaizduoju, kad ES to labiau reikalauja ir labiau reikalauja ginti žmogaus teises, kad žmogus yra svarbus. Turbūt visi politikai tiesiog privalėjo dėl ES įsikišimo tapti labiau orientuoti į žmogų ir tokie skaidresni. Kad demokratija būtų švaresnė, ne kažkokia korumpuota. (Finansų specialistė, 28 m., didmiestis)

Šiame samprotavime ES priskiriama demokratijos sustiprinimo Lietuvoje reikšmė, iš esmės suprantama per skaidrumą ir pagarbų valdžios santykį su piliečiais. Būtent piliečių laisvių ir teisių paisymą akcentuodavo ir kiti informantai, kalbėję apie demokratiją. Ši tema ypač išryškėdavo jiems darant skirtį tarp ES ir tokių autokratiinių valstybių kaip Rusija ar Baltarusija. Ne vienas sakė, kad europiečių pasijaučia stebėdamas, kas vyksta tų šalių politikoje. Kad potencialios narystės naudingumas apėmė ir lūkestį dėl demokratinio valstybės kelio, atskleidė interviu su eiliniaisiais Lietuvos piliečiais, daryti paskutinįjį XX a. dešimtmetį⁴⁰. Praėjus dviem narystės dešimtmečiams teigtina, kad dalis visuomenės jaučia dėkingumą ES ne tik dėl gerovės bei saugumo, bet ir dėl šalies demokratijos būklės.

Nors ir ne taip ryškiai kaip egzistenciniai poreikiai, su kolektyvinio tapatumu bei vertybėmis susiję narystės aspektai struktūravo nemenkos dalies tyrimo dalyvių supratimą apie ES. Apibendrintai juos galima įvardyti orientacijos į Vakarus tema – kaip atsvarą Rusijos įtakai, sovietinio paveldo įveiką, priklausymą Vakarų civilizacijai. Vyresnio amžiaus informantai kartodavo frazes, išreiškiančias

⁴⁰ Čepaitienė, „Stojant į Europos Sąjungą: sociokultūriniai politinės perspektyvos aspektai“.

nenorą „grįžti atgal“, jaunesni – apie sovietmečio „palikimą“, „mentalitetą“, kurio reikia atsikratyti, pavyzdžiui, nenuoširdžių santykių su kitais žmonėmis, nesąžiningumo, baimės neatitikti standartų, užguitumo etc. Sovietinio paveldo priešpriešinimas europietiškumui interpretuotinas kaip tapatybinio „kito“ įveika. Ši istorinė patirtis, dalies informantų supratimu, neįeina į tai, kas yra ir norėtų būti ES priklausanti Lietuva. Kad pačios šalies narės praeitis gali tapti „kitu“ europinio tapatumo konstravimo procese, pastebėjo Thomas Risse’as, pateikęs Vokietijos politinio elito pastangų konstruoti nacizmą kaip Europos „kitą“, Lenkijos – komunizmą, Ispanijos – autoritarinį Franco režimą, pavyzdžių⁴¹. „Sugrįžimo į Europą“ tropas, populiarus Lietuvos viešajame diskurse atkūrus nepriklausomybę⁴², apibendrino šią perspektyvą, kurioje sovietmetis turėjo likti už nugaros. Iliustratyvus prielankumo Europai, kai negatyviai brėžiamos tapatumo ribos, pavyzdys:

Atsimenu, kad džiaugiausi, kad laukiau to stojimo, norėjau, balsavau. <...> Man labai kažkokie sovietmečio tie kraupūs atsiminimai ir ta visa istorija – ku toliau nuo to. Padaryti viską, kad į priešingą pusę. ES buvo kaip ta kryptis tolyn, tarsi tolti nuo tos Rusijos įtakos ir labiau į Vakarus. Ir gal to saugumo šio tokio. Gal NATO labiau šiuo atveju dėl saugumo užtikrinimo. Bet ES irgi teikia saugumo, vis tiek kita įtakos zona. (Vertėja, 39 m., didmiestis)

Ištraukoje matyti, kad „kitas“ yra ne tik sovietmečio patirtis, bet ir Rusija. Richardas Mole’as yra parodęs, kaip Baltijos šalių politikai konstravo europinį tapatumą per opoziciją Rusijai, siekdami palengvinti kelią link narystės ES ir NATO: teigta, kad šios šalys yra vakarietiškos, liberalios, demokratiškos, išsivadavusios iš Rusijos įtakos ir dėl to priklausančios Europai⁴³. Anot Aušrinės Jurgeliony-

⁴¹ Thomas Risse, *A Community of Europeans?: Transnational Identities and Public Spheres* (Cornell University Press, 2010), 28–53.

⁴² Vinogradnaitė, „Kelias Europon: europietiškojo identiteto konstravimas Lietuvos viešajame diskurse 1990–2000 metais“.

⁴³ Mole, *The Baltic States from the Soviet Union to the European Union: Identity, Dis-course and Power in the Post-Communist Transition of Estonia, Latvia and Lithuania*.

tės, į emocijas apeliuojantis neišvengiamas pasirinkimas tarp Rytų ir Vakarų dominavo viešojoje erdvėje referendumo dėl stojimo į ES kampanijos metu: pabrėžtas šio pasirinkimo istoriškumas, nulemsiantis naują Lietuvos kelią⁴⁴. Provakarietiška politinio elito geopolitinė orientacija atsispindi ir visuomenės nuostatose.

Svarbu tai, kad Rytų ir Vakarų skirtį pasitelkę informantai eksplicitiškai pabrėžė, jog omenyje turi ne tik geopolitinę orientaciją, bet ir kultūrą. Iš ankstesnių tyrimų žinoma, kad politinis elitas pasitelkė civilizacinę logiką konstruojant europinį tapatumą stojant į ES tiek Lietuvoje⁴⁵, tiek kitose Baltijos šalyse⁴⁶. Šiandieniam supratime apie ES vis dar ataidi šio viešojo diskurso elementai. Būtent civilizacinė europinės integracijos dimensija tyrimo dalyviams išlieka svarbi dėl vis dar „gyvos“ atminties apie sovietmetį, taip pat dėl vis dar mąstymą struktūruojančios hierarchijos tarp Vakarų ir Rytų ir Vidurio Europos, kuri Vakarus imituoja⁴⁷. Vakarai ir po dviejų dešimtmečių narystės ES tebėra lūkesčių horizontas, galutinis įsiliejimas dar neįvykęs. Dažnas tyrimo dalyvis lygindavo lietuvius su vakariečiais, sakydamas, kad pastarieji – laisvesni, drąsesni, atviresni. Taip pat vardydavo, ko jau išmokome ir ko dar turėtume išmokti: nuo diskusijų iki vairavimo kultūros, nuo pasitikėjimo kitais žmonėmis iki pagarbos jiems. Vaizdingas premjerės Ingridos Šimonytės pasisakymas, kad mentalinė Berlyno siena vertybių klausimu tebestovi⁴⁸, gerai iliustruoja nemažos dalies informantų įsivaizdavimą apie vertybinius skirtumus tarp Vakarų ir Lietuvos, nors vertinimas – ar ta metaforinė siena turėtų išlikti ar griūti – buvo skirtingas. Jaunesni ar aukštesnio išsilavinimo informantai buvo labiau linkę pabrėžti, kad

⁴⁴ Jurgelionytė, „Construction of ‘Europe’ in the Referendum Slogans“.

⁴⁵ Vinogradnaitė.

⁴⁶ Mole.

⁴⁷ Ivan Krastev ir Stephen Holmes, *The Light That Failed: A Reckoning* (Penguin UK, 2020).

⁴⁸ Vismantas Žuklevičius, „Šimonytė reiškė rūpestį dėl sunkiai priimamų vakarietiško vertybių: visuomenėje šiuo klausimu vis dar stovi mentalinė Berlyno siena“, *lrt.lt*, 2021, <https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/1413867/simonyte-reiske-rupesti-del-sunkiai-priimamu-vakarietisku-vertybiu-visuomenėje-siuo-klausimu-vis-dar-stovi-mentalinė-berlyno-siena>.

dar nesame pakankamai vakarietiški, tai iliustruoja toliau pateikiama citata:

Mes gal net nebežinom, ko dabar siekiam. Iš pradžių pokyčiai tarsi vyko į gerąją pusę, tokį kažkokį augimą, ir aš nežinau, kiek mes vidumi įsivavinom dalykus, o kiek yra to tokio... ne tai kad vaidinimo, kad mes europiečiai, bet viduje dar biški tokio kaimiečio yra. <...> Yra paviršinio to kokio. Va, atidariau kavinę, padariau interjerą kaip Berlyne ir jau praktiškai Berlynas čia yra. Bet dar yra dvasia miesto, tam tikras... tai, ką gali tik pajusti... Galvoju, kad pas mus daug tokio yra formos, bet ne turinio. Tam tikrais atvejais. Kad ir su ES ten tais projektais ar žmogaus teisių tais visais dalykais. (Bedarbė, 35 m., didmiestis)

Dar viena išskirtina tema – politinė vienybė. Dalis informantų linkę manyti, kad bendradarbiavimas, tarpusavio pagalba yra iš esmės tinkamas būdas valstybėms veikti užuot „žiūrėjus vien savo interesų“. Pasak informantų, Europai reikia laikytis vieningai dėl to, kad drauge galima turėti daugiau įtakos globalioje politikoje, konkuruoti su didesnėmis ekonominėmis rinkomis, tiesiog geriau gyventi šiuolaikiniame pasaulyje. Toks kalbėjimas, be abejo, taip pat susijęs su gerovės ir saugumo sumetimais. Pripažįstant dėl šalių skirtumų kylančius sunkumus, vis tiek teigta, kad geriau drauge nei atskirai. Pavyzdžiui:

Kažkokia ta bendrystė šalių, o ne priešybė kažkokia ieškoti tos vienos Europos idėjos, o ne daugybės mažų, pabirų valstybių kaip Šiaurės Korėja, nes tai niekur neveda, toksai modelis uždarumo. Vis tiek reikia kažkokių santykių visiems. Tai geriau, kai yra grįsti, nu, tarpusavio kažkokiu palaikymu, žinai, bendrom investicijom, nu, į kažkokį tai bendrą gerį, bendrą ateitį, kartu spręsti problemas. <...> Tipo, paskelbia kažkas karą Ukrainai, žinai, ir tada Europos Sąjunga, nėra Europos Sąjungos, visos šalys, kokios Vengrijos, žinai, kažkokios individualistės, nu, tai iš naujo mokytis kalbėti, iš naujo vertėjų ieškoti, žodynus sudarinėti kažkokius iš naujo, įrankius išradinėti, nu, tai gal ne, geriau, kai yra aparatas paruoštas, kai yra bendra salė susirinkus pasikeist mintimis. (Menininkas, 34 m., miestelis)

3.4. Nuoskaudos ir apribotas suverenitetas

„Taip gerai dar niekada negyvenome“, – sakydavo kai kurie mažiau politika besidomintys vyresnio amžiaus informantai, iš esmės vertindami šalies narystę ES pagal savo ir šalies gerovės suvokimą. Tačiau buvo ir tokių, kurie vertindami tą patį prieidavo kitokių apibendrinimų – „kaip pasidarė šita Europos Sąjunga, tai ir pradėjo visko trūkt“ ar net „pas rusą geriau negu Europos Sąjungoj“. „Kietų“ euroskeptikų tarp 80 tyrimo dalyvių pasitaikė vos keli, daugiausia pensinio amžiaus arba žemesnio išsilavinimo žmonės, prastai vertinantys savo ekonominę padėtį (pirma citata iš dviejų toliau pateikiamų), kai kurie jų apskritai nepatenkinti Lietuvos pokomunistinės transformacijos trajektorija – kolūkių naikinimu, privatizacija, emigracija – ir iš esmės nusiteikę prieš šalies politinį elitą, turintys antivakarietiško sentimentų. Antroji interviu ištrauka įdomi tuo, kad informantė iš esmės palankiai vertina ES, tačiau jos požiūris susipynęs su pokomunistinės transformacijos vertinimu, ne tik ekonomine, bet ir dėmesio, pagarbos stoka – elitas kaltinamas atotrūkiu nuo paprastų žmonių.

T.: O ką manytumėt, bendrai paėmus, apie Europos Sąjungą, kokia Jūsų nuomonė būtų, požiūris?

D.: Oi, nežinau, nereikėjo mums turbūt į tą Europą, norėjom laisvos Lietuvos, galėjom ir būt, aš tai va už tai galvoju.

T.: O dabar mes jau čia nelaisvi?

D.: Nu, kokio čia dabar laisvi, mes dabar prie Europos, viskas va: nei lito neturime, įvedė eurą, vis dabar tikrai, kiek kainavo litais, o kiek eurai, o algos tos pačios beveik liko, kiek ten pakilo? Labai mažai. Tai man, sakau, nepatinka, kad mes į Europą atėjom. (Darbininkė, 43 m., miestas)

D.: Iš vienos Sąjungos į kitą puolėm iš karto. Aš ko negaliu dovanoti, tada, ir Landsbergiui, ir visiems kitiems, kaip net neskaitė Europos Sąjungos konstituciją, neskaitė visų dokumentų, dėjo savo parašus, kad tik greičiau ten. O paskui ir taip uodegą suka, ir taip, ir to nesupratom, ir to nepadarėm. Vat šito nereikėjo. Reikėjo vis dėlto nelėkti, nelaižyt iš karto užpakalių.

T.: O jums atrodo, kad narystė vat toks teigiamas dalykas Europos Sąjungoj ar labiau neigiamai vertinat?

D.: Ne, teigiamas, taip. Tik mes nepasiruošę nulėkėm, iš čia išbridę, nieko, dar žmonės buvo nepasiruošę, nepaaiškinta, nieko. Aš negaliu dovanotų kolūkių griovimo, pastatų visų, visko griovimo, negalima buvo šitaip griauti viską. Reikėjo normaliai, gerai. (Buvusi mokytoja, 83 m., kaimas)

Cituotos mokytojos kalbėjime išryškėjanti nuoskauda gana abstrakti, kylanti iš santykio su atkurta Lietuvos valstybe, tačiau kituose interviu europinės nuostatos apibrėžė konkrečios nuoskaudos dėl narystės ES sukeltų pokyčių. Pavyzdžiui, euro įvedimo („visi mes matom atėję ir į parduotuves tas kainas ir atsimenam tuos litus, kaip buvo lietuviškas tas, litais tos kainos“), Ignalinos atominės elektrinės uždarymo („jokiu būdu nereikėjo atominės elektrinės griaut <...> ir viską turėtumėm pigiau patys ir dar parduotumėm“), intervencijų į žemės ūkį („tie tokie sprendimai duoti išmokas, kad žmonės atsiskaitytų karvių, ten stambinti ten tuos ūkius – tai nebuvo geras dalykas“). Atkreiptinas dėmesys, kad dalis pašnekovų, prisimindami 2003 m. vykusį referendumą dėl narystės ES, pasakojo apie šį įvykį kaip dalį pakilimo ir euforijos, besitęsusios nuo Sąjūdžio laikų, tačiau buvo ir akcentavusių manipuliatyvią agitaciją ekonominėmis priemonėmis. Balsus „už alaus bambalį“ prisiminti buvo linkę tik kritiškumą ES atžvilgiu išreiškę informantai. Dalinimasis tokiais prisiminimais jiems padėdavo sustiprinti kritiškus samprotavimus:

<...> buvo lankomumo mažas reitingas ir po to, kai „Maxima“ išmetė „Alus po centą“ ar „Skalbimo milteliai po centą“, ar kokia ten panaši kaina, kad tada visi ten chroniukai ir buduliai suėjo balsuoti, ir įvyko reitingas. Tai man kažkaip tas neskanu buvo, nu, nes kažkoks toks kaip pirktas balsavimas... Nu, man taip kažkaip buvo: pala, pala... Aišku, gerai, kad „Maxima“ nori špygą Maskvai parodyti, bet, pala, kažkaip gaunasi... kažkas čia ne visai... (Psichologas, 50 m., didmiestis)

Kitas informantas, taip pat pasakojęs „nelabai gerus atsiminimus“, kaip prekybos centrai viliojo rinkėjus, prisipažino, jog referendume balsavo prieš narystę, tačiau šiandien savo santykį su ES apibūdina šitaip: „nesu priešininkas didelis, bet nesu ir labai šalininkas“. Vienas iš įvardytų skeptiškumo motyvų, atsikartojęs ir dalyje kitų interviu, – suvereniteto tema. Šis temos įvardijimas yra etinis, o ne

eminis⁴⁹, patys informantai tokio termino nevartodavo, savo nuomonę reikšdavo daugiausia kalbėdami apie „nelaisvę“. Tokiu supratimu, esama tik vieno deramo būdo valstybei egzistuoti – nepriklausant nuo jokios išorės įtakos. Kai kuriems tyrimo dalyviams nesuprantama, kaip Lietuva gali tam tikrose politikos srityse pasidalinti savo galiomis su ES ar jas jai perleisti, kaip ES teisė gali būti viršesnė už nacionalinę. Būtent iš tokio požiūrio taško kyla ir ES palyginimai su Sovietų Sąjunga („nuo vienos sąjungos prie kitos“), nepasitikėjimas vietos politikais – jų galios nuvertinamos („juos už virvučių tampo, jie turi paklusti. Kažkada rusams paklusti turėjo, dabar Europai“).

Aš galvoju, kad valstybė iš prigimties turi būti visiškai laisva. Mano toks supratimas yra. Vienokia ar kitokia sąjunga, ji turi ir turės visuomet trūkumų, galbūt net daugiau nei privalumų. Jei valstybė egzistuoja, ji turėtų būti visiškai laisva ir nepriklausoma. Kaip bebūtų su ta Europos Sąjunga, priklausomybė nuo jos kažkokia tai yra – ir politikoje, ir ekonomikoje. Tarkime, mes negalime kažko tai drausti, negalime uždaryti rinkos nuo kažkokių kitų valstybių, įsijungia sankcijos Briuselio, kaip sako. (Valstybės tarnautojas, 41 m., miestas)

Ir prieš porą dešimtmečių, ir dabar ES vis palyginama su Sovietų Sąjunga, tiek norint perteikti nepritarimą, tiek prielankumą. Pritartina Auksuolei Čepaitienei, teigusiai, kad turima ankstesnė patirtis piliečių pasitelkta dėl to, kad Europos integracijos procesas jiems buvo neaiškus⁵⁰. Ne itin aiškus jis tebėra ir nuo stojimo praėjus dviem dešimtmečiams. Be to, pati kalba užveda ant dviejų sąjungų lyginimo kelio; galima tik spėlioti, ar konotacijų su Sovietų Sąjunga būtų mažiau, jei Europos bendriją lietuviškai vadintume „unija“ pagal analogiją su Liublino unija, kaip yra siūlęs istorikas Rimvydas Petrauskas⁵¹.

⁴⁹ Terminai „eminis“ ir „etinis“ ateina iš antropologijos disciplinos: pirmasis reiškia pačių tyrimo dalyvių vartojamas sąvokas, perspektyvą „iš vidaus“; antrasis – perspektyvą „iš išorės“, teorinę sąvoką, suteiktą tyrėjo(s).

⁵⁰ Čepaitienė.

⁵¹ Rimvydas Petrauskas, „Lietuva ir Europa, arba kodėl Europos Sąjungą turėtumėm vadinti Europos Unija“, *Delfi*, 2018, <https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/rimvydas-petrauskas-lietuva-ir-europa-arba-kodel-europos-sajunga-turetumem-vadinti-europos-unija.d?id=76871207>.

3.5. Nelygiavertiškumas ir vertybių kaita

Dar viena skepticizmą ES atžvilgiu išreiškusi tema – nelygiavertiškumas. Ji atsiskleidė dvejopai – dalis informantų kalbėjo, kad Lietuva, būdama maža valstybė, yra užgožiama kitų ES šalių narių, nėra joms lygiavertė. Pasak jų, neturime prabangos laikytis savo pozicijų, kaip antai kur kas didesnė kaimynė Lenkija. Mums telieka vykdyti tai, kas „primetama“, „diktuojama“ didesniųjų, stipresniųjų, Briuselio. Tokiame kalbėjime justas įtarimas, kad bet kokie didesni politiniai dariniai, „gigantai“ siekia hegemonijos. Interviu medžiagoje būta ir pasipiktinimo, kad kitos ES šalys mūsų „neklauso“ dėl Ukrainos, ir pasididžiavimo, kad Lietuva, kalbėdama apie Ukrainą, pagaliau tapo „tokia girdima, matoma, pripažįstama“. Nelygiavertiškumo jausmas pašnekovų išreikštas ir lyginant europiečius tarpusavyje. Remdamiesi savo pačių ar artimųjų darbo kitose ES šalyse patirtimi, jie kalbėjo, kad jaučiasi „antrarūšiai“. Viena vertus, dėl mažesnių atlyginimų, esant panašioms kainoms („dar kažkoks olandas, t. y. tas belgas, gauda jisai 2 tūkstančius, 3 tūkstančius, paimkim, algos. Dešra pas jį kainuoja 3 eurai ir pas mus 3 eurai, ne?“). Kita vertus, dėl tiesioginės ar netiesioginės patirties, kad Vakarų europiečiai apie lietuvius žino mažai ar nieko nežino ir juos nuvertina, laiko prastesniais, „pigia darbo jėga“.

Kartais pašnekam su draugais, kad Sovietų Sąjungos, Rusijos tos pusės, reikia prisibijoti, toks pat jausmas ir iš tos Europos pusės. Taip atsargiai prisibijom, nes ji irgi savo neša nuomonę, ir tu turi jai paklusti. Toks pojūtis yra. Paklusk, nes kitaip bus negerai. Man atrodo, kad sąmoninga šalis jina turi turėti savo poziciją, nesvarbu, kuris tai klausimas būtų – ar pabėgėliai, ar kažkokie tai įstatymai, ar partnerystė, ar gyvybė. Nesvarbu, koks sprendimas. Bet kad valstybė žino savo poziciją ir vertybes, kuriomis kliaujasi. Nes mes tai tikrai beždžioniaujam tiesiog [juokiasi]. Nu aš suprantu, Lietuvai kaip mažutei gal baisoka tiesiog būti vienai pasauly. Negalime turėti sau tokios prabangos, tai tada turi kažką tai galbūt irgi aukoti kartais, vien tam, kad turėtum užnugarį kitų valstybių, kurios yra didesnės, galingesnės. Taip visą laiką buvo ir bus. (Katalikiškos įstaigos darbuotoja, 27 m., didmiestis)

Šioje interviu ištraukoje išryškėja ne tik mažos šalies percepcijos struktūruojamas nelygiavertiškumo pojūtis, bet ir nerimas dėl vertybių kaitos. Didelė dalis informantų kalbėjo apie tai, kaip dėl integracijos į ES keičiasi Lietuvos gyventojų mentalitetas, panašėja į vakariečių, nes mes iš jų mokomės, juos kopijuojame, arba kaip ES daro vertybinę įtaką: „propaguoja“, „stumia“, „kišasi“, „daro spaudimą“, „duoda nurodymus“, „meta pinigais“. Pastarieji veiksmažodžiai daugiausia vartoti kalbant apie pokyčius, susijusius su seksualine morale, ypač su dėmesio tos pačios lyties asmenų santykiams sustiprėjimu ir siekais juos įteisinti, tačiau taip pat minėta vadinamoji Stambulo konvencija, vaikų lytinis ugdymas. Turint mintyje, kad didžioji dalis šalies gyventojų nepritaria tos pačios lyties porų šeiminiams teisėms, tokioms kaip sudaryti santuoką, įsivaikinti⁵², nestebina priešiška reakcija į „vaivorykštines“, kaip sakė ne vienas informantas, vertybes.

T.: O kaip manot, ar egzistuoja kažkokios bendros Europos Sąjungos vertybės, kurių turi laikytis visos tos Europos Sąjungos šalys, tos pagrindinės, atrodytų?

D.: Tos vertybės, kurios, tarkim, primetamos, tie vaivorykštės suoliukai Laisvės alėjoj ar ten kituose parkuose. Tai čia, jeigu ta tema kalbėt, tai čia yra, nu, aš nepalaiduju to. Tiesiog Lietuva gyvena vienaip, galbūt ten kažkas gyvena kažkur kitaip, kur yra didesnės bendruomenės. Tai nieko nereikia ribot, bet visiems turi vietos užtekt po saule. Kaip sakant, Lietuvoj. Bet reikštis to, nesu patenkintas.

T.: Bet, aišku, ta pirma asociacija, kai kalbam apie Europos Sąjungos vertybes, yra būtent va šitos, ane?

D.: Būtent. Nes jos labai brukamos šiai dienai. Vaikų darželiuose ką matai, ką ten vertina, kas ką kalba, ką nori įdiegt. (Imonės vadovo pavaduotojas, 39 m., didmiestis)

Kita svarbi tema – tautiškumo nuvertėjimas. Daliai informantų narystė ES kelia nerimą dėl imigrantų iš tolimų kraštų, tai ypač išryškėjo kalbant apie *Brexitą* – ne vienas aiškino Jungtinės Karalystės pa-

⁵² Gediminas Navaitis ir Vladas Gaidys, „Lietuvos gyventojų požiūris į tos pačios lyties porų šeimines teises“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 37, nr. 2 (2016): 120–126, <https://doi.org/10.15388/SocMintVei.2015.2.9868>.

sitraukimą per dideliu imigrantų skaičiumi. Retas suformulavo taip aiškiai ir paprastai kaip jauniausias, devyniolikmetis, informantas: „Pats laisvas judėjimas, kad galima pravažiuot, yra geras dalykas, bet tie imigrantai – nelabai geras dalykas.“ Tokia prieštaringa teisės į mobilumą traktuotė – ir teikianti galimybes, ir kelianti grėsmę tautiniam tapatumui – fiksuojama visos ES mastu⁵³.

Dalis informantų, užuot reiškę nerimą dėl imigrantų, kalbėjo apie pojūtį, kad būdami ES dalimi daromės panašūs į kitus, tai atskleidžia tokie vartoti veiksmažodžiai kaip „niveliuoti“ (sienas, skirtumus), „supanašėti“, „ištirpti“, „naikinti“ (įvairovę), „pažeisti“ (kas būdinga kiekvienai tautai), „sulyginti“, „nuskriausti“ (tautiškumą). Grėsmė tautiniam tapatumui buvo paplitusi tema dar prieš įstojant į ES tiek viešajame⁵⁴, tiek kasdieniame⁵⁵ diskurse. Įdomu, kad kai kurie informantai reflektavo su tautiškumu susijusias baimes, kurias jie patys ar jų artima aplinka siejo su ES prieš stojimą, sakydami, kad dabar jos nebeatrodo pagrįstos, kiti pripažindavo, kad panašėjimas neišvengiamas, tačiau kai kurie buvo skeptiški ES atžvilgiu būtent dėl to. Tiek nerimas dėl imigrantų, tiek dėl tautiškumo nuvertėjimo interpretuotinas „egzistencinės melancholijos“, būdingos mažoms Rytų Europos tautoms, kontekste⁵⁶. Tai prislėgtumo jausmas, kylantis iš suvokimo, kad tauta fiziškai tirpsta. Dalies tyrimo dalyvių atveju ši melancholija skatina priešinimąsi ES ir pagyras Lenkijai bei Vengrijai, kurios matomos kaip „išlaikančios stuburą“ dėl „savo tautos gynimo“. Daugiausia vyresnės kartos pašnekovai minėdavo jiems diskomfortą keliantį anglų kalbos įsigalėjimą – nuo iškabų viešose erdvėse ar įstaigų pavadinimų iki šalių atstovų susitikimų bei neformalios jaunimo šnekos.

Nors ir tep už 30 metų Lietuvos neliks. <...> Mano amžiną atilsį mama sako: „Žiūrėdavau „Dainų dainelę“, ale taip gražu. Klausydavau. O

⁵³ Philipp Lutz, „Loved and Feared: Citizens’ Ambivalence towards Free Movement in the European Union“, *Journal of European Public Policy* 28, nr. 2 (2021): 268–88, <https://doi.org/10.1080/13501763.2020.1720782>.

⁵⁴ Pavlovaite.

⁵⁵ Čepaitienė.

⁵⁶ Ivan Krastev, *After Europe* (University of Pennsylvania Press, 2017).

dabar – paukščių kalba. Nu, angliškai pradėjo vaikai dainuot. Kur matyta, nu? Man gerai sakė dar anksčiau, kai dar tik įstojom į Tarybos Sąjungą... o Europos Sąjungą. Tai man Olandijoje pasakė, ne [juokiasi]. Džiaugsitės, sako, pradėsit angliškai kalbėti, ten vėl... Nu, va tas ir išėjo. (Elektrotechnikas, 63 m., miestelis)

4. Peržengiant euroentuziastų ir euroskeptikų dichotomiją

Tarp 80 informantų pasitaikė 7 žmonės, kuriuos galima įvardyti „kietaisiais“ euroskeptikais: jie aiškiai pasisakė prieš Lietuvos narystę ES: „Nepalaikau. Mes galim išgyventi be ES“, „Aš nenorėjau [narys-tės]. Ir man nepatinka. Dviratininkai [laida „Dviračio šou“] teisingai sakė: „nuo Maskvos šikną sopa, o kam ją kišti į Europą“, „Neigiamas mano požiūris. <...> Kaip pasidarė šita Europos Sąjunga, tai ir pradėjo visko trūkt“, ir pan. Tai daugiausia mažesnių gyvenviečių, vyresnio amžiaus, žemesnio išsilavinimo žmonės. Euroentuziastų – besąlygiškai palaikančių narystę ir nereiškančių jokios kritikos – tyrime dalyvavo daugiau, tokiais laikytini apie trečdalis informantų. Jų sociodemografinės charakteristikos pačios įvairiausios. Visgi pažymėtina, kad net ir tarp „vien pliusus įžvelgiančių“ nemažai tokių, kurių palaikymą sudaro tik utilitarinė dimensija – gerovė ir (ar) saugumas. Gilesnio ir stabilesnio prieraišumo stygių atskleidė samprotavimai apie ES ateitį bei *Brexitą*. Jų kalbėjime kartojosi reikšminė frazė „visos imperijos subyra“: nors ir nenorima, kad ES sugriūtų, jausminio tapatinimosi „geros valios rezervuaro“ šio politinio objekto atžvilgiu taip pat beveik nesama. Pavyzdžiui:

D.: Ateitis? Nu, ateitis parodys. Tiktai aš numanau, kad turbūt visa istorija pasaulio rodo, kad visos sąjungos, imperijos, pasiekę tam tikrą lygį, paskui vis vien arba subyra, arba pereina į kitą lygį. <...> Buvo paprasčiausiai Didžiosios Britanijos visa imperija, buvo Romos imperija, buvo Sovietų Sąjungos imperija. Ir tas, na, persidalinimas turbūt viso geografinio pasaulio arba tautų maišymasis vyksta, arba vyksta viskas, taip, vieno zigzago, arba vyksta spiralės dėsnio kažkokiu.

T.: Bet Lietuva turbūt būtų suinteresuota Europos Sąjungos išlikimu?

D.: Taip. Aš manau tikrai išlikimu, tai vien dėl to gi ir, jūs kaip minėjot, dėl tų ir kaimynysčių su viena puse su kita, saugumo, turbūt dėl ramumo. Pagaliau ir dabar net manau ta finansinė parama visokia. Na ir ūkininkai, na, ūkininkai, jie gauna išmokas iš europiečių, Europos Sąjungos, kitų šalių. Tai na... (Kaimo seniūnas, 58 m.)

Didžiosios dalies informantų nuostatos – daugiadimensės ir ambivalentiškos. Tai reiškia, kad ES atskirai vertinama skirtingais aspektais. Pavyzdžiui, 43 m. mokytoja pasisako už Europos šalių vienybę iš principo, džiaugiasi, kad ES rodo ekologinės atsakomybės pavyzdį, tačiau nerimauja dėl „primetamų“ vertybių seksualinės moralės srityje. O 73 m. jau pensijoje esanti mokytoja vertina įvairias ES suteiktas galimybes Lietuvos žmonėms ir finansinę pagalbą valstybei, tačiau apgailestauja dėl šalies antraeiliskumo. Nuostatų ambivalentiškumas labiausiai atsiskleidė tokiose informantų dažnai kartotose frazėse: „davė ir naudos, ir žalos“, „savi plusai, savi minusai“, „lazda su dviem galais“, „negaliu sakyti, kad labai blogai, bet ir negaliu sakyti, kad labai gerai“, „viena ranka duoda, kaip sakant, o kita atima“, ir pan. Kaip minėta pirmojoje straipsnio dalyje, visiškai normalu, kad galvojant apie daugiareikšmę ES, informantų galvose kyla ir palankių, ir nepalankių minčių, kad aiški pozicija nėra užimama.

Grįžtant prie įvade pristatyto G. Vitkaus nematomo euroskepticizmo tipo⁵⁷, teigtina, kad besąlygiško palaikymo stygius ar nuostatų ambivalentiškumas dar neleidžia informantų priskirti skeptikų stovyklai. Pirmoje straipsnio dalyje aptartas euroskepticizmo sąvokos platumas. Verta permąstyti, ar bet koks kritiškumas ES atžvilgiu jau priskirtinas skepticizmui. Tokiu atveju palaikymui lieka tik euroentuziazmas. Pavyzdžiui, Aneta Világi ir Pavolas Babošas pasiūlė kur kas siauresnę euroskepticizmo konceptualizaciją politinių partijų lygmeniu. Anot jų, tai oponavimas ES kaip politinei sistemai ir noras pakeisti savo šalies narystės *status quo*, neįtraukiant pasipriešini-

⁵⁷ Vitkus, „Euroscepticism in the Baltic States: Manifested and Latent“.

mo konkrečioms politikoms ar ateities integracijos trajektorijoms⁵⁸. Tyrėjų teigimu, politinių sprendimų kritika turėtų būti matoma kaip normalaus demokratinio proceso dalis, o požiūriai į ES ateitį apskritai tegali būti kritinės diskusijos, o ne skepticizmo objektas, nes neįmanoma priešintis tam, ko dar nėra. Jų įžvalgos juo svarbesnės visuomenės lygmeniu, nes eiliniai piliečiai dažniausiai neturi aiškiai artikuliuoto požiūrio.

Taigi čia siūloma, užuot skirsčius žmones į euroentuziastus ir įvairiausių atspalvių euroskeptikus, plačiau traktuoti ES palaikymą – įžvelgti įvairius jo tipus, ne vien besąlygišką pritarimą. Remiantis tyrimo rezultatais, būtų galima išskirti bent dvi subkategorijas – ambivalentiškus palaikytojus, kurie pasilieka prie pozicijos „viena vertus, kita vertus“, ir konstruktyvius palaikytojus, kurie iš esmės palankūs ES, tačiau kritikuoja norėdami, kad ji keistųsi ir šitaip labiau atitiktų jų supratimą.

Išvados

Nors „Eurobarometro“ ir kitos apklausos reguliariai fiksuoja, kiek procentų pasikeitė piliečių pasitikėjimas ES ar požiūris į teiginį, kad šalies narystė bendrijoje – geras dalykas, akademinio dėmesio Lietuvos visuomenės nuostatomis dėl ES stinga. Šiuo straipsniu atnaujintas ir pagilintas mokslinis žvilgsnis į šį gana apleistą tyrimo objektą, siekiant išsiaiškinti, ką Lietuvos žmonės reiškia ES ir kokie vertinimai iš to kyla. Giluminiuose ir pusiau struktūruotuose interviu stengiasi kuo atviriau ir kuo labiau prisitaikant prie pašnekovo išklausti, su kuo ES asocijuojasi, kaip vertinama narystė, nesufleruojant konkrečių palaikymo dimensijų ar mąstymo kategorijų.

Atlikus teminę ir retorinę originalių kokybinių duomenų analizę, išskirtos vyraujančios reikšmės. Palaikymą dažniausiai motyvavo narystės ekonominė nauda tiek individualiu, tiek nacionaliniu lygmeniu,

⁵⁸ Aneta Világi ir Pavol Baboš, „Reconceptualisation of Party Euroscepticism: Towards the Political Reality“, 2019, <http://www.sussex.ac.uk/sei/research/europeanpartieselectionsreferendumsnetwork>.

saugumo poreikis (dėl Rusijos grėsmės ir mažos valstybės savivokos), kiek rečiau – demokratijos Lietuvoje sustiprinimas, orientacija į Vakarų bei principinė pozicija, kad reikia vienyti su kitomis valstybėmis. Egzistenciniai sotaus ir saugaus gyvenimo poreikiai atsikartojo didžiojoje dalyje interviu, o su politiniu tapatumu bei vertybėmis susiję aspektai liko antrame plane. Kritika narystės ar pačios ES atžvilgiu apėmė šias temas: abstrakčios, su Lietuvos pokomunistinės raidos vertinimu susijusios, ir konkrečios (dėl euro įvedimo, Ignalinos atominės elektrinės uždarymo, intervencijų į žemės ūkio politiką) nuoskaudos, apriboto šalies suvereniteto idėjos atmetimas, nelygiavertiškumo jausmas (Lietuvos tarp kitų ES narių ir lietuvių tarp kitų europiečių), nerimas dėl vertybinių pokyčių, susijusių su seksualine morale bei tautiškumu.

Remiantis tyrimo rezultatais, rodančiais, kad piliečių nuostatos ES atžvilgiu dažnai daugiadimensės ir ambivalentiškos, pasiūlyta atsisakyti populiaraus piliečių skirstymo į euroentuziastus ir euroskeptikus. Jei pirmieji suprantami kaip besąlygiškai palaikantys, o antrieji kaip iš principo nusiteikę prieš pačią bendriją ir šalies narystę joje, tada nei vieni, nei kiti nesudaro didžiosios dalies visuomenės. Užuoat ieškojus įvairių euroskepticizmo tipų, Lietuvos atveju produktyviau identifikuoti skirtingas palaikymo subkategorijas, kurios padeda suprasti kone dvigubai geresnę, palyginti su ES vidurkiu, pasitikėjimo bendrija statistiką gyventojų apklausose. Išanalizavus interviu su 80 informantų, teigtina, kad piliečių palaikymas ES nebūtinai entuziastingas ar besąlygiškas, bet gali būti ir kritiškas dėl konkrečių politikų bei tendencijų ar net atsargus, ambivalentiškas.

Tyrimo ribotumai daugiausia susiję su metodologija ir iš jos kylančia kliūtimi apibendrinti išvadas. Nors pakalbinta gana daug skirtingų informantų, visgi jie proporcingai nereprezentuoja visuomenės pagal sociodemografinius rodiklius. Taigi negalima teigti, kad pirmiau apibendrintas temų sąrašas yra galutinis, ypač turint mintyje jaunas žmones ar tautines mažumas, kurių tyrime dalyvavo mažai. Be to, ne visus interviu darė pati autorė: pusiau struktūruoti interviu, atlikti kitų ekspedicijų dalyvių, nebuvo tokie išsamūs bei orientuoti į ES tematiką, lyginant juos su giluminiais. Šis aspektas apriboja in-

terpretacijos gylį. Galiausiai, nors analizės dalyje sporadiškai minėta, kokie informantai (pagal išsilavinimą, amžių ar gyvenamąją vietą) buvo linkę priskirti ES tam tikras reikšmes, šiems pastebėjimams stinga sistemiškumo. Ateities tyrimuose būtų vertinga tyrinėti atskirų visuomenės grupių nuostatas dėl ES, ypač svarbu – jaunimo.

Baigiant paminėtina, kad Lietuvos piliečių kalbėjime apie ES, kaip parodyta analizėje, ataidi naratyvai iš viešosios erdvės. Narystė bendrijoje ir dėl jos vykstantys procesai nėra artimi žmonių kasdienei patirčiai, jos supratimas nemenka dalimi priklauso nuo to, ką artikuliuoja politinis elitas, žiniasklaida. Nors kol kas Lietuvoje kraštutinės dešinės politinės jėgos nepatiria sėkmės, jų diskursui būdingas Lietuvos ir ES interesų priešinimas ir pastarosios sugrėsminimas⁵⁹. Dėl to atsakingoms politinėms institucijoms būtų svarbu reaguoti į euroskeptiškus naratyvus viešojoje erdvėje, aiškinant, ko jais siekiama, kuo jie paremti ir pan., nes visuomenės poliarizacija ES klausimu sukurtina „iš viršaus“. Ypač turint mintyje, kad tokie naratyvai gali ne tik sustiprinti skeptiškas gyventojų nuostatas, bet ir neigiamai paveikti ambivalentišką. Taip pat žurnalistams ir ES temų komunikatoriams vertėtų galvoti apie naujus akcentus informuojant apie narystės ES svarbą piliečiams. Kaip rodo tyrimo rezultatai, kol kas vis dar ryškus dėkingumas už atvertas galimybes ir didesnę gerovę. Tikėtina, kad pragyvenimo lygiui ir toliau kylant, šis aspektas nustos svarbos. Patrauklumo laikui bėgant turėtų netekti ir pasididžiavimas pasirinkta Vakarų kryptimi; manytina, kad tai taps savaime suprantama. Saugumo poreikis neabejotinai išliks reikšmingas naratyvas, tačiau būtų galima galvoti apie jo praplėtimą. Šalia ekonominio ir karinio saugumo rekomenduotina akcentuoti ir kitas saugumo dimensijas, susijusias su globaliais iššūkiais – klimato krize, pandemijomis, sparčia technologijų kaita, migracija, demografiiniais pokyčiais etc. Šitokiu būdu mąstymas apie ES būtų kreipiamas į ateitį užuot įstrigus praeityje.

⁵⁹ Ulinskaitė ir Garškaitė, „In the Name of the Family“; Jogilė Ulinskaitė ir Rosita Garškaitė-Antonowicz, „The Populist Far Right in Lithuania during Russia’s War against Ukraine“, in *The Impacts of the Russian Invasion of Ukraine on Right-Wing Populism in Europe*, red. Gilles Ivaldi ir Emilia Zankina (European Center for Populism Studies, 2023), <https://doi.org/10.55271/rp0024>.

Literatūra

- Balžekienė, Aistė ir Agnė Budžytė. „The Role of Environmental Attitudes in Explaining Public Perceptions of Climate Change and Renewable Energy Technologies in Lithuania“. *Sustainability* 13, nr. 8 (2021). <https://doi.org/10.3390/SU13084376>.
- Billig, Michael. *Arguing and Thinking: A Rhetorical Approach to Social Psychology*. Cambridge University Press, 1996.
- Billig, Michael. „Discursive Psychology, Rhetoric and the Issue of Agency“. *Semen*, nr. 27 (2009). <https://doi.org/10.4000/SEMEN.8930>.
- Boomgaarden, Hajo G., Andreas R. T. Schuck, Matthijs Elenbaas ir Claes H. de Vreese. „Mapping EU Attitudes: Conceptual and Empirical Dimensions of Euroscepticism and EU Support“. *European Union Politics* 12, nr. 2 (2011): 241–266. <https://doi.org/10.1177/1465116510395411>.
- Brack, Nathalie ir Nicholas Startin. „Introduction: Euroscepticism, from the Margins to the Mainstream“. *International Political Science Review* 36, nr. 3 (2015): 239–249. <https://doi.org/10.1177/0192512115577231>.
- Braun, Virginia ir Victoria Clarke. „One Size Fits All? What Counts as Quality Practice in (Reflexive) Thematic Analysis?“ *Qualitative Research in Psychology* 18, nr. 3 (2021): 328–352. <https://doi.org/10.1080/14780887.2020.1769238>.
- Braun, Virginia ir Victoria Clarke. „Using Thematic Analysis in Psychology“. *Qualitative Research in Psychology* 3, nr. 2 (2006): 77–101. <https://doi.org/https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>.
- Čepaitienė, Auksuolė. „Stojant į Europos Sąjungą: sociokultūriniai politinės perspektyvos aspektai“. In *Europos idėja Lietuvoje: istorija ir dabartis*, red. Darius Staliūnas, 207–221. Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2002.
- Cichowski, Rachel A. „Western Dreams, Eastern Realities: Support for the European Union in Central and Eastern Europe“. *Comparative Political Studies* 33, nr. 10 (2000): 1243–1278. <https://doi.org/10.1177/0010414000033010001>.
- Cram, Laura. „Introduction: Banal Europeanism: European Union Identity and National Identities in Synergy“. *Nations and Nationalism* 15, nr. 1 (2009): 101–108. <https://doi.org/10.1111/J.1469-8129.2009.00377.X>.
- Dunin-Wasowicz, Roch. „Opportunity or Threat? How Europeans view Freedom of Movement“. *LSE*, 2019. <https://blogs.lse.ac.uk/brexit/2019/02/22/opportunity-or-threat-how-europeans-view-freedom-of-movement/>.
- Easton, David. „A Re-Assessment of the Concept of Political Support“. *British Journal of Political Science* 5, nr. 4 (1975): 435–457. <https://doi.org/10.1017/S0007123400008309>.
- Ehin, Piret. „Determinants of Public Support for EU Membership: Data from the Baltic Countries“. *European Journal of Political Research* 40, nr. 1 (2001): 31–56. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.00588>.

- Ejrnæs, Anders ir Mads Dagnis Jensen. „Divided but United: Explaining Nested Public Support for European Integration“. *West European Politics* 42, nr. 7 (2019): 1390–1419. <https://doi.org/10.1080/01402382.2019.1577632>.
- Gaidys, Vladas. „25-eri požūrio į Lietuvos narystę Europos Sąjungoje tyrimų metai: 1991–2016“. *Filosofija. Sociologija*, nr. 4 (2016): 304–312.
- Gaučaitė-Znutienė, Modesta. „Esame ne euroskeptikai, o euroentuziastai“ – EP rinkimai atskleidžia lietuvių paradoksą“. *lrt.lt*, 2024. <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2285769/esame-ne-euroskeptikai-o-euroentuziastai-ep-rinkimai-at-skleidzia-lietuviu-paradoksa>.
- Gudžinskas, Liutauras ir Tomas Bekišas. „Kodėl partijos Lietuvoje vengia kritikuoti Europos Sąjungą?“ In *Lietuvos narystė Europos Sąjungoje: patirtys, tendencijos, refleksijos*, red. Gediminas Vitkus, 39–63. Vilniaus universiteto leidykla, 2021.
- Hobolt, Sara B. ir Catherine E. de Vries. „Public Support for European Integration“. *Annual Review of Political Science*, 2016. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-042214-044157>.
- Hooghe, Liesbet ir Gary Marks. „A Postfunctionalist Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus“. *British Journal of Political Science* 39, nr. 1 (2009): 1–23. <https://doi.org/10.1017/S0007123408000409>.
- Inokaitytė-Šmagarienė, Solveiga. „Lietuvos politinių partijų požūriai į Europos integraciją: 2016 m. Seimo rinkimų programų analizė“. *Viešoji politika ir administravimas* 16, nr. 3 (2017): 482–501. <http://dx.doi.org/10.5755/j01.ppaa.16.3.19344>.
- Jastramskis, Mažvydas. „Lietuvos visuomenės ir politinių partijų nuostatos ES atžvilgiu 2009–2013 m.“. In *Lietuva Europos Sąjungoje: metraštis 2009–2013*, 9–32. Europos integracijos studijų centras, 2014.
- Jastramskis, Mažvydas. „Demokratijos tvarumo barometras 2023“. *Rytų Europos studijų centras*, 2023. <https://www.eesc.lt/publikacija/demokratijos-tvarumo-barometras-2023/>.
- Jurgelionytė, Aušrinė. „Construction of ‘Europe’ in the Referendum Slogans“. In *Constructing “Europe” and Spread of European Values*, red. Liudas Mažylis, 137–160. Vytauto Didžiojo universitetas, 2014.
- Klumbytė, Neringa. „Sovereign Uncertainty and the Dangers to Liberalism at the Baltic Frontier“. *Slavic Review* 78, nr. 2 (2019): 336–347. <https://doi.org/10.1017/SLR.2019.89>.
- Krastev, Ivan. *After Europe*. University of Pennsylvania Press, 2017.
- Krastev, Ivan ir Stephen Holmes. *The Light That Failed: A Reckoning*. Penguin UK, 2020.
- Krouwel André ir Koen Abts. „Varieties of Euroscepticism and Populist Mobilization: Transforming Attitudes from Mild Euroscepticism to Harsh Eurocynicism“. *Acta Politica* 42 (2007): 252–270. <https://doi.org/10.1057/palgrave.ap.5500187>.

- Kuokštis, Vytautas. „Lietuvos narystė Europos Sąjungoje: ekonominė raida“. *Politologija* 76, nr. 4 (2015): 92–123. <https://doi.org/10.15388/Polit.2014.76.4877>.
- Leruth, Benjamin, Nicholas Startin ir Simon Usherwood, red. *The Routledge Handbook of Euroscepticism*. Routledge, 2018.
- Loveless, Matthew ir Robert Rohrschneider. „Public Perceptions of the EU as a System of Governance“. *Living Reviews in European Governance* 6, nr. 1 (2011): 1–37. <https://doi.org/10.12942/lreg-2011-2>.
- Lübke, Christiane. „Socioeconomic Roots of Climate Change Denial and Uncertainty among the European Population“. *European Sociological Review* 38, nr. 1 (2022): 153–168. <https://doi.org/10.1093/ESR/JCAB035>.
- Philipp Lutz. „Loved and Feared: Citizens’ Ambivalence towards Free Movement in the European Union“. *Journal of European Public Policy* 28, nr. 2 (2021): 268–288. <https://doi.org/10.1080/13501763.2020.1720782>.
- Matonytė, Irmina ir Vaidas Morkevičius. „Threat Perception and European Identity Building: The Case of Elites in Belgium, Germany, Lithuania and Poland“. *Europe-Asia Studies* 61, nr. 6 (2009): 967–985. <https://doi.org/10.1080/09668130903063492>.
- Matonytė, Irmina, Vaidas Morkevičius ir Heinrich Best. „Elitų Europa: ES valstybių narių politinio ir ekonominio elito europietiškumo mastai“. *Politologija* 54, nr. 2 (2009): 3–32. <https://doi.org/10.15388/Polit.2009.2.8408>.
- Mažylis, Liudas. „‘Europe’ Discourses in Lithuania, 1988–2014: Meta-Narrative Sketches“. In *Constructing “Europe” and Spread of European Values*, red. Liudas Mažylis, 209–223. Vytauto Didžiojo universitetas, 2014.
- Mole, Richard C. M. *The Baltic States from the Soviet Union to the European Union: Identity, Discourse and Power in the Post-Communist Transition of Estonia, Latvia and Lithuania*. Routledge, 2012.
- Navaitis, Gediminas ir Vladas Gaidys. „Lietuvos gyventojų požiūris į tos pačios lyties porų šeimos teises“. *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 37, nr. 2 (2016): 120–126. <https://doi.org/10.15388/SocMintVei.2015.2.9868>.
- Pavlovaite, Inga. „Being European by Joining Europe: Accession and Identity Politics in Lithuania“. *Cambridge Review of International Affairs* 16, nr. 2 (2003): 239–255. <https://doi.org/10.1080/09557570302048>.
- Petrauskas, Rimvydas. „Lietuva ir Europa, arba kodėl Europos Sąjungą turėtumėm vadinti Europos Unija“. *Delfi*, 2018. <https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/rimvydas-petrauskas-lietuva-ir-europa-arba-kodel-europos-sajunga-turetumem-vadin-ti-europos-unija.d?id=76871207>.
- Risse, Thomas. *A Community of Europeans?: Transnational Identities and Public Spheres*. Cornell University Press, 2010.
- Stoeckel, Florian. „Ambivalent or Indifferent? Reconsidering the Structure of EU Public Opinion“. *European Union Politics* 14, nr. 1 (2013): 23–45. <https://doi.org/10.1177/1465116512460736>.

- Taggart, Paul ir Aleks Szczerbiak. „Theorizing Party-based Euroscepticism: Problems of Definition, Measurement and Causality“. In *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism: Volume 2: Comparative and Theoretical Perspectives*, red. Aleks Szczerbiak ir Paul Taggart, 238–262. Oxford University Press, 2008.
- Tverdova, Yuliya V. ir Christopher J. Anderson. „Choosing the West? Referendum Choices on EU Membership in East-Central Europe“. *Electoral Studies* 23, nr. 2 (2004): 185–208. [https://doi.org/10.1016/S0261-3794\(02\)00057-4](https://doi.org/10.1016/S0261-3794(02)00057-4).
- Ulinskaitė, Jogilė ir Rosita Garškaitė. „In the Name of the Family“. In *CBEES State of the Region Report 2021: The Many Faces of the Far Right in the Post-Communist Space. A Comparative Study of Far-Right Movements and Identity in the Region*, red. Ninna Mörner, 106–114. Södertörn University, 2022.
- Ulinskaitė, Jogilė ir Rosita Garškaitė. „The Populist Far Right in Lithuania during Russia’s War against Ukraine“. In *The Impacts of the Russian Invasion of Ukraine on Right-Wing Populism in Europe*, red. Gilles Ivaldi ir Emilia Zankina. European Center for Populism Studies, 2023. <https://doi.org/10.55271/rp0024>.
- Unikaitė-Jakuntavičienė, Ingrida. „Eurosceptics in Lithuania: On the Margins of Politics?“ *European Quarterly of Political Attitudes and Mentalities* 3, nr. 4 (2014): 1–21.
- Veličkaitė, Kristina, Irmina Matonytė ir Vaidas Morkevičius. „Europinės ir tautinės tapatybės kriterijai elito narių požiūriu“. *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 25 (2009): 92–104. <https://doi.org/10.15388/SocMintVei.2009.2.6088>.
- Világi, Aneta ir Pavol Baboš. „Reconceptualisation of Party Euroscepticism: Towards the Political Reality“. 2019. <http://www.sussex.ac.uk/sei/research/europeanpartieselectionsreferendumsnetwork>.
- Vilpišauskas, Ramūnas. „Lithuania and the EU: Pragmatic Support Driven by Security Concerns“. In *The Future of Europe: Views from the Capitals*, red. M. Kaeding, J. Pollak, P. Schmidt, 69–71. Palgrave Macmillan, 2019. https://doi.org/10.1007/978-3-319-93046-6_18.
- Vinogradnaitė, Inga. „Kelias Europon: europietiškojo identiteto konstravimas Lietuvos viešajame diskurse 1990–2000 metais“. In *Europos idėja Lietuvoje: istorija ir dabartis*, red. Darius Staliūnas, 180–189. Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2002.
- Vitkus, Gediminas. „Euroscepticism in the Baltic States: Manifested and Latent“. In *Welfare and Security in the 21st Century: The Contexts of Post-Democracy. Collection of Scientific Works*, red. Saulius Šiliauskas ir Kęstutis Šerpetis, 171–178. Klaipėdos universiteto leidykla, 2018.
- Vitkus, Gediminas. „Small is Small: Euroscepticism in Lithuanian Politics“. In *Euroscepticism in the Baltic States: Uncovering Issues, People and Stereotypes*, red. Karlis Bukovskis ir Aldis Austers, 38–50. Latvian Institute of International Affairs, Friedrich Ebert Stiftung, 2017.

- Vreese, Claes H. de, Rachid Azrout ir Hajo G. Boomgaarden. „One Size Fits All? Testing the Dimensional Structure of EU Attitudes in 21 Countries“. *International Journal of Public Opinion Research* 31, nr. 2 (2019): 195–219. <https://doi.org/10.1093/IJPOR/EDY003>.
- Vries, Catherine E. de. „Ambivalent Europeans? Public Support for European Integration in East and West“. *Government and Opposition* 48, nr. 3 (2013): 434–461. <https://doi.org/10.1017/gov.2013.15>.
- Vries, Catherine E. de. *Euroscepticism and the Future of European Integration*. Oxford University Press, 2018.
- Žuklevičius, Vismantas. „Šimonytė reiškė rūpestį dėl sunkiai priimamų vakarietiš-
kų vertybių: visuomenėje šiuo klausimu vis dar stovi mentalinė Berlyno siena“. *lrt.lt*, 2021. <https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/1413867/simonyte-reiske-rupesti-del-sunkiai-priimamu-vakarietisku-vertybiu-visuomeneje-siuo-klausimu-vis-dar-stovi-mentaline-berlyno-siena>.
- „Eurobarometras: Lietuvos gyventojai išlieka didžiausi optimistai dėl ES“. *15min.lt*, 2019. <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/eurobarometras-lietuvos-gyventojai-islieka-didziausi-optimistai-del-es-56-1111568>.
- „Standard Eurobarometer 100 – Autumn 2023: Public Opinion in the European Union“. *European Commission*, 2024. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3053>.
- „Standartinis Eurobarometras 100: Viešoji nuomonė Europos Sąjungoje. Šalies at-
kaita: Lietuva“. *Europos Komisija*, 2023. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3053>.
- „EU not worth having without free movement: say 74% of Europeans in Oxford survey“. *University of Oxford*, 2021. <https://www.ox.ac.uk/news/2021-01-26-eu-not-worth-having-without-free-movement-say-74-europeans-oxford-survey>.